

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв
імені Валентини Волошиної
Кафедра початкової освіти**

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО
ЧИТАННЯ В 3 КЛАСІ»**

Студентки II курсу, МАПДПЗ групи
Освітньої програми: Початкова освіта. Психологія
Спеціальності: 013 Початкова освіта
Галузі знань: 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти: магістр
Мельник Аліни Сергіївни
Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
початкової освіти **Н.Ю.Родюк**

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Дефінітивний аналіз базових понять дослідження.....	7
1.2. Історико-педагогічний огляд проблеми розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку	15
1.3. Психолого-педагогічні передумови формування творчих здібностей особистості.....	20
1.4. Огляд творчого досвіду учителів початкової школи щодо створення передумов формування творчих здібностей на уроках літературного читання.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В 3 КЛАСІ	32
2.1. Діагностика сформованості творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку на уроках літературного читання (за результатами констатувального етапу експерименту).....	32
2.2. Педагогічні умови ефективної організації уроків літературного читання задля розвитку творчих здібностей молодших школярів.....	45
2.3. Впровадження системи методичних прийомів формування творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання в 3 класі.....	50
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах реформування системи загальної середньої освіти в Україні провідного значення набуває формування моральних орієнтирів і суспільно значущих життєвих інтересів молодого покоління шляхом прилучення до здобутків національної і світової культури. Важливу роль у розвитку духовного світу людини відіграє література. Як особливий вид мистецтва, література сприяє естетичному пізнанню світу, виражає багатогранність людського буття в художніх образах, збагачує досвідом минулих поколінь, володіє могутньою силою впливу на читачів.

У Законі України «Про освіту» говориться: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [18].

Тому навчальний процес у школі підпорядковується високій меті – розвитку творчих здібностей особистості. Людина від природи має багато задатків. На нашу думку найважливішим з них є здатність до літературної творчості, можливість висловити свою думку, проникнути в «душу» твору, його автора, реалізувати свої комунікативні уміння та навички, «насититися» духовним багатством людства.

За глибоким переконанням В. Сухомлинського, література – це наука людинознавства, а викладання, вивчення літератури – це музика душі, музика слова; а вчитель повинен бути тим митцем, який доносить звучання цієї музики до юного серця [47, с. 96].

Головним завданням, яке стоїть перед сучасною освітою у XXI столітті, є розвиток творчих здібностей учнів початкової школи та створення необхідних умов для їх розвитку.

Проблема розвитку творчості і творчих здібностей учнів хвилювала в різні часи не тільки відомих педагогів, але й дослідників, мислителів, філософів, науковців. Творчість є одним із засобів підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, яка супроводжує ефективну працю, переживання радості від зробленого, досягнутого, почуття впевненості у своїх силах, у своєму творчому потенціалі й творчих здібностях.

Пояснюючи свою позицію з питань творчості, відомий психолог Л. Виготський зазначав, що «творчою ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це створене творчою діяльністю будь-якою річчю зовнішнього світу або побудовою розуму або почуття, яке живе та виявляється тільки в самій людині» [8, с. 29].

Проблема розвитку дитячої творчості та здібностей була і залишається предметом аналізу багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Ними досліджено проблему розвитку загальних творчих здібностей, від яких залежить успішність у багатьох видах діяльності (Д.Б. Богоявленська, Л.В. Венгер, Дж. Гілфорд, Г.С. Костюк, Е. Торренс та ін.), а також спеціальних творчих здібностей, які обумовлюють високі досягнення у конкретних видах творчості: музичному (Б.М. Теплов, О.М. Рудницька), образотворчому (О.І. Савенков), літературному (З.Н. Новлянська, З.В. Юрченко).

Здібностями називають індивідуальні особливості особистості, які забезпечують дитині успішне виконання будь-якої діяльності. Здібності – не вроджені риси, вони розвиваються під впливом зовнішніх умов, формуються в діяльності, яка складається з компонентів: знання, навички, вміння.

Виховувати творчі здібності учнів дуже важливо не лише тому, що завдання сучасної освіти полягає у формуванні творчої особистості, а й тому, що людина, яка може проявляти творче мислення в ненормальних ситуаціях, завжди може знайти вихід, і такій людині буде легше адаптуватися до життя. Лише творча особистість спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу зі

складних нестандартних ситуацій. Тому надання кожному можливості використовувати свій творчий потенціал є одним із пріоритетних завдань як загальноосвітніх, так і позашкільних закладів.

Зважаючи на недостатню наукову розробленість та актуальність, нами було обрано тему дипломного дослідження: **«Специфіка формування творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання в 3 класі».**

Об'єктом дослідження - процес формування творчих здібностей молодших школярів.

Предметом дослідження є педагогічні умови розвитку творчих здібностей школярів під час уроків літературного читання.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов формування у молодших школярів творчих здібностей на уроках літературного читання.

Відповідно до мети нами було визначено такі **завдання** дипломного дослідження:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури охарактеризувати основні поняття «творчість» та «творчі здібності» та дати історико-педагогічний аналіз питання формування творчих здібностей учнів початкової школи.

2. Розкрити психолого-педагогічні засади формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку.

3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання.

4. Обґрунтувати педагогічні умови ефективної організації уроків літературного читання задля формування творчих здібностей молодших школярів та розкрити впровадження системи методичних прийомів формування творчих здібностей учнів початкової школи на уроках літературного читання.

У результаті проведення дипломного дослідження використовувались такі **методи**: аналіз методичної, педагогічної та психологічної літератури,

нормативних документів, спостереження за навчально-виховним процесом, констатувальний експеримент, вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду вчителів-практиків, анкетування.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота здійснювалась в комунальному закладі «Заклад загальної середньої освіти-ліцей Лука-Мелешківської сільської ради»

Матеріали дипломного дослідження можуть застосовуватись вчителями початкової школи, викладачами та студентами закладів вищої освіти; в післядипломній перепідготовці педагогічних працівників з проблеми формування моральних якостей у молодших школярів на уроках літературного читання.

Апробація дослідження здійснювалась у процесі експериментальної роботи. Основні положення і висновки обговорювались на педагогічних радах, висвітлювались у матеріалах науково-практичних конференціях та публікаціях:

1. Мельник А. Особливості формування творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання / А. Мельник // Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи. – Івано-Франківськ, 2019. – №6. – С. 60-62.

2. Мельник А. Уроки літературного читання як основа формування творчих здібностей учнів початкової школи / А. Мельник // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. – Вінниця, 2020. – №9. – С. 205-207.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 2 розділів (7 підрозділів) та висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Дефінітивний аналіз базових понять дослідження

Розвиток здібностей є одним із ключових питань психології та педагогіки. Це пов'язано з такими проблемами, як розвиток особистості, навчання та виховання, успішного розвитку певних видів діяльності. Предметом наукового аналізу є позиція здібностей у загальній структурі особистості, рушійна сила розвитку здібностей, взаємозв'язку здібностей і знань, навичок, умінь, впливу діяльності та особистісних якостей на розвиток здібностей тощо. У психології вивчення здібностей переважно має дві лінії, що перетинаються. Перша лінія пов'язана з вивченням здібностей як особистісного утворення, а друга – з діяльністю як формою людської активності, у якій здібності виникають і розвиваються. На психологічну теорію здібностей значний вплив справила культурно-історична теорія розвитку психіки Л.С. Виготського. Здібності розглядаються як вищі психічні функції, які обумовлюють способи взаємодії людини з дійсністю. Розвиток вищих психічних функцій відбувається в напрямку оволодіння зовнішніми засобами розвитку культури та мислення (мова, письмо, малювання, тощо) також напрямку розвитку спеціальних вищих психічних функцій (довільна увага, логічна пам'ять, абстрактне мислення тощо). Вирішальну роль в формуванні вищих психічних функцій відіграє знакова функція свідомості.

На думку С.Л. Рубінштейна, здібності це властивості або якості людини, які роблять її здатною до успішного виконання якогось із видів суспільно-корисної діяльності, що склалася в ході суспільно-історичного розвитку [40, с. 6]. Ця думка також конкретизується у К.К. Платонова, який вважав здібності і характер метакомпонентами структури особистості, що пронизують всі її рівні – від ієрархічно нижчих, біологічно зумовлених (біопсихічні

властивості, особливості психічних процесів), до вищих, соціально обумовлених (досвід і спрямованість). Здібності розглядаються і в контексті виконання діяльності: «здібності – це така частина структури особистості як цілого, яка, актуалізуючись в конкретному виді діяльності, визначає якість останньої» [37, с. 102]. За К.К. Платоновим, «здібності не тільки проявляються, а й формуються в певній діяльності, більше того, поза діяльністю вони взагалі не існують, як не існують «здібності до ікс-діяльності» [37, с. 117].

Ця позиція була близькою і Г.С. Костюку, який визначав здібності як «істотні психічні властивості людської особистості, що виявляються в цілеспрямованій діяльності та зумовлюють її успіх». Своєрідним індикатором діяльності, що виявляє здібності: «по діяльності і її результатах ми і розпізнаємо здібності особистості. Поза діяльністю ми нічого не можемо сказати про них» [21, с. 37-38].

Від теорії Б.М. Теплова йде лінія дослідження здібностей, на перший план виходять особливості діяльності, а особистісна природа здібностей при цьому не ігнорується зовсім, а відсовується на другий план. Ознаки здібностей, виокремлені Б.М. Тепловим, залишаються найбільш цитованими до довгі роки: «По перше, під здібностями розуміються індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої... По друге, здібностями називають не будь-які загальні індивідуальні особливості, а лише ті, що мають відношення до успішності виконання певної діяльності... По третє, поняття здібностей не зводиться до тих знань, навичок чи умінь, які вже вироблені у людини...» [49, с. 16].

Отже, здібності не обмежуються знаннями, навичками й вміннями, які входять до їх структури. Звертає увагу В.А. Крутецький на те, що здібності тренуються саме в процесі набуття знань, навичок і вмінь, тобто їх розвиток поза цим процесом неможливий, з іншого боку, здібності обумовлюють швидкість і глибину оволодіння вміннями [14, с. 182]. Г.С. Костюк зазначає, що здібності є потенціями особистості, які в першу чергу залежать від знань, навичок і вмінь, і водночас їх зумовлюють, та підкреслює, що здібності

виявляються не лише в тому, які уміння має людина, а й в тому, як швидко вона їх набула, та як їх застосовує [21, с. 310]. На думку К.К. Платонова, знання, уміння й навички входять до структури здібностей. Наголошується, що вміння, які є властивостями особистості також можуть впливати на зміни властивостей різних підструктур, які стають елементарними здібностями [37, с. 111].

Творчість визначають як діяльність людини, яка створює нові духовні та матеріальні цінності з новизною та соціальним значенням, тобто результатом творчості є створення нових речей, які ще не існують. Поняттю «творчість» також можна дати і ширше визначення. Філософи визначають творчість, як необхідну умову розвитку матерії, утворення її нових форм, разом з виникненням яких змінюються і самі форми творчості.

Творчість – це процес створення суб'єктивно нового, заснованого на здатності породжувати оригінальні ідеї і використовувати нестандартні способи діяльності. Фактично творчість – це «здатність створювати будь-яку принципово нову можливість» [2, с. 78].

Сучасна вітчизняна психологія дотримується думки про те, що здібності формуються на основі задатків під впливом зовнішніх умов у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем. Долучаючись до діяльності, «суб'єкт мобілізує свої задатки, які переструктуровуються, сплавляються і утворюють якісно нове утворення – здібності».

Відповідно до класифікації психологів здібності поділяються на: загальні – виявляються в будь-якій діяльності, і спеціальні – характерні для певних її видів (математичні, технічні, музикальні, образотворчі та інші). Кожна здібність при цьому становить складну синтетичну якість людини, у якій поєднано окремі психічні властивості (чутливість, спостережливість, особливості пам'яті, уяви, мислення).

Узагальнюючи погляди вчених (Н. Лейтеса, В. Моляко, С. Рубінштейна, Б. Теплова та ін.), О. Музика робить такі висновки:

1. Здібності – це складні системні індивідуально-психологічні особливості людини, що виявляються в діяльності, є умовами їх успішного здійснення; їх поділяють на загальні та спеціальні.

2. Здібності пов'язані з психічними процесами – сприйняттям, відчуттям, мисленням, уявою, пам'яттю – та є вищим етапом їхнього розвитку.

3. Структуру здібностей складають: задатки; сенсорно-перцептивні, інтелектуальні та розумові можливості; емоційно-вольові чинники; високий рівень створення нових образів, фантазія, уява.

4. Першооснову здібностей до різних видів діяльності становлять саморегуляція і розумова активність (інтелект) у їх взаємодії.

5. Результатом розвитку завжди є здібності, засновані на тенденції в процесі навчання та виховання за певних соціальних умов [31, с. 178].

На природне питання: а що ж окрім знань, умінь і навичок входить у структуру здібностей, буде багато відповідей, як людських діяльностей. Кожна діяльність, вимагає певної мотивації та ряду особливих особистісних характеристик для успішного впровадження. Фактично кожен із цих можливих переліків не є жорстким. Недорозвиненість або навіть і відсутність одного з десятків компонентів, що необхідні для успішного виконання певної діяльності, часто може бути з успіхом компенсовано іншим компонентом або ж їх поєднанням. Наприклад, відсутність точного руху, необхідного для каліграфічного письма, може на перших порах компенсуватися підвищеним рівнем самоконтролю.

Не варто абсолютизувати діяльність як основний чинник розвитку здібностей. С.Л. Рубінштейн писав, що діяльність творить особистість, але саме особистість обирає ту діяльність, яка її творить [41, с. 9]. Сказане відноситься до зрілої особистості. За думкою М. Гайдегера, у молодшому шкільному віці дитина виявляється, «закинутою» за певних умов життя. По-перше, мова йде про обов'язкову освіту. Зазвичай дорослі, навіть ті, що не мають спеціальних знань, намагаються сформувати важливе ставлення у старших дошкільників до школи, до вчительки, до однокласників. «Здібності розглядаються як

внутрішній, особистісно-ціннісний, динамічний ресурс саморозвитку, що базується на індивідуально-своєрідному поєднанні особистісних властивостей і полягає: 1) у здатності суб'єкта вирішувати ситуаційні й життєві завдання з допомогою ефективних діяльностей; 2) в усвідомленій спроможності набувати цієї здатності» [3, с. 4]. Для особистісного розвитку дитини вкрай важливе ціннісне ставлення до здібностей, які вона розвиває.

Однією з найважливіших характеристик здібностей є їх здатність до розвитку. Діти народжуються не з здатністю бути підготовленими, а з природними передумовами – задатками, які можуть розвинутися чи не розвинулися до рівня здібностей. Все залежить від того, наскільки особистісно включена дитина в певну діяльність, які необхідні задатки, поступово зростаючи до якісно нового рівня – рівня здібностей. Б.М. Теплов наголошує на тому, що «здібності завжди є результатом розвитку» [49, с. 17].

Здатність здібностей розвиватися – це науковий факт, знання якого відразу ж породжує ряд питань, найважливішою з яких є фактор розвитку здібностей. Звичайно, це можуть бути вроджені тенденції ними можуть бути і вроджені задатки (з огляду на можливу компенсацію за обмежений спектр діяльності), і особливості організації самої діяльності, і ситуація, що вимагає від дитини певних здібностей. Найважливішим джерелом розвитку здібностей є суб'єкт цього розвитку – сама дитина. Іншими словами, реальний ефективний розвиток здібностей може базуватися лише на саморозвитку здібностей.

Однією з основних проблем, пов'язаних із саморозвитком здібностей, є те, що діти не усвідомлюють своїх здібностей у категоріях, передбачених науковою психологією. Молодші школярі все ще не можуть повністю зрозуміти значення складних психологічних понять, а головне, вони не можуть розглядати їх як свої власні особливості, як частину себе. Це означає, що вони не зможуть зробити їх предметом саморозвитку. Важко уявити як учень розвиває у собі локус контролю, антиципацію чи дивергентне мислення. Насправді розмірковуючи над своїми думками, діями, діями та оцінкою навколишнього середовища, він поступово виробляв власний напрямок

розвитку та формував суб'єктивну модель «своїх» здібностей та факторів розвитку. Безумовно, що ця модель є унікальною для кожного учня з огляду на його індивідуальність, характер стосунків і особливості словникового запасу. Але загалом структура суб'єктивної моделі здібностей різних людей схожа.

Суб'єктивну модель здібностей складають чотири групи уявлень:

- 1) ідея використання власних навичок як засобу розвитку особистості чи копінгстратегії у тій чи іншій життєвій ситуації;
- 2) уявлення про складники цих умінь, про окремі дії та операції, які будуть оновлюватися, коли певні навички будуть потребувати вдосконаленню або стануть елементами нових умінь;
- 3) ідеї референтних осіб можуть бути використані як зразок для наслідування, і своєрідними соціальними валідизаторами для вдосконалення особистих навичок та відкриття перспектив для особистого розвитку;
- 4) уявлення про власні та індивідуальні особливості, пов'язані з можливістю успішного здійснення конкретної діяльності, але також пов'язані з самооцінкою перспектив майбутнього розвитку [42, с. 110].

Іншими словами, звичайні люди, в тому числі й молодший школяр, уявляє свої здібності як сукупність умінь і власних особливостей, що дозволяють їм успішно (відповідно до норм чи оцінок референтних осіб) справлятися з тією чи іншою діяльністю. Передумовами саморозвитку здібностей є дві важливі форми: 1) рефлексія і адекватна самооцінка всіх компонентів суб'єктивної картини здібностей; 2) відрефлексований та інтегрований в систему особистісних цінностей досвід розвитку власних здібностей. Якщо говорити про молодший шкільний вік, то рефлексія є однією з найважливіших новоутворень. Що стосується особистої цінності, звичайно, більшість дітей перебувають в процесі формування, але кожна дитина має ціннісне ставлення до ситуацій, пов'язаних зі школою. На це й варто спиратися, якщо ставиться мета розвивати здібності молодших школярів.

Деякі зарубіжні вчені виділили такі основні компоненти творчих здібностей: інтелектуальні – багатство ідей; здатність мислити нетрадиційно;

логічне мислення; здатність розпізнавати та ставити проблеми; гнучкість розуму; хороша пам'ять; критичність; логічні властивості; почуття відповідальності; допитливість; ініціативність; здатність та готовність до досягнень; здатність самостійно та оперативно приймати рішення; бути взірцем для наслідування.

Відрізняються повнотою аналізу компонентного складу творчих здібностей роботи російських вчених В. Андрєєва та О. Яковлева. Вони вважали що творчі здібності – це якості і властивості особистості, які виявляються у синтезі мотиваційної, інтелектуальної, організаційної, комунікативної сторін творчої діяльності, а успіх творчої діяльності залежить від її рівня.

Вони виділяють такі компоненти творчих здібностей:

- мотиваційно-творча активність (допитливість, творчий інтерес, почуття захопленості, емоційний сплеск, радість відкриття; прагнення до творчих досягнень; прагнення до лідерства; почуття обов'язку, відповідальності; прагнення до самоосвіти, самовиховання);
- інтелектуально-логічні здібності (здібність аналізувати, порівнювати; здібність виділяти головне, відкидати другорядне; здібність описувати явища, процеси; здібність доводити, обґрунтовувати; здібність систематизувати та класифікувати);
- інтелектуально-евристичні здібності (здібність генерувати ідеї, висувати гіпотези; здібність фантазувати; асоціативність мислення; здібність переносити знання та вміння у нові ситуації; незалежність суджень; критичність мислення, здібність оці характеризувати);
- самоорганізаційні здібності (здібність бачити мету в побічній меті, планувати діяльність і раціонально використовувати час; здібність до самоконтролю; здібність до об'єктивного самооцінювання; старанність; здібність до вольових зусиль);
- комунікативні здібності (здібність акумулювати та використовувати творчий досвід інших; здібність до співпраці; здібність відстоювати свою думку

та переконувати інших; здібність уникати конфліктів та успішно розв'язувати їх) [1, с. 189].

Звичайно, кожен із зазначених компонентів творчих здібностей відіграє свою роль у процесі творчої діяльності. Однак більшість дослідників як основу творчих здібностей у своїх роботах виділяють інтелектуальний компонент. Інтелектуально-евристичні здібності називають творчими, у вузькому значенні слова креативними. Прояв цих властивостей характеризує діяльність як творчу.

Поняття «творчі здібності» походить від більш широкого поняття – «здібності». У філософській інтерпретації здатність - це риса особистості та суб'єктивна умова успіху певної діяльності. Вони не можуть обмежуватися знаннями, вміннями та навичками, доступними одній людині. Здібність в першу чергу відображається на швидкості, глибині та силі оволодіння методами та навичками конкретної діяльності, це є внутрішній психологічний регулятор, який визначає можливість її отримання [55, с. 249].

У психологічній інтерпретації здібності визначаються як «...індивідуальнопсихологічні особливості людини, що проявляються в діяльності є умовами її успішної реалізації. Успіх набуття знань, умінь і навичок залежить від здібностей, але самі вони не відповідають існуючим знанням, вмінням та навичкам на одному рівні» [38, с. 41].

У педагогічному трактуванні розглядаються здібності як «стійкі особистісно-психологічні характеристики людини, що є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності» [11, с. 115].

Отже, здібності – це індивідуальні психічні властивості людини, який безпосередньо впливає на ефективність діяльності, але не є ефективною її частиною. Здібності як каталізатори, «...відповідають за успішне виконання певних видів діяльності; особливості, які не можна звести до наявних знань, умінь і навичок, але за їхньою допомогою можна пояснити легкість і швидкість оволодіння знаннями і навичками» [51, с. 320].

На нашу думку, творчі здібності – це індивідуальні та особистісні якості людини, які визначають успішність виконання нею творчої діяльності, вміння використовувати знання в нестандартних ситуаціях.

1.2 Історико-педагогічний огляд проблеми розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку

Результатом творчої (навчальної) діяльності є розвиток творчих здібностей школярів. Історично питання творчих здібностей було пов'язане лише з наукою, літературою та мистецтвом. Певною мірою це впливає на поєднання фактичної діяльності людини та розумової праці. Насправді два компоненти цілого відокремлені один від одного [21, с. 70].

В. Моляко та О. Музика, досліджуючи здібності, творчість і обдарованість, відзначають, що задатки - це вроджене утворення, а здібності - набуте. Спочатку, здібності не є причиною успіху людини, а результат розвитку задатків у діяльності. Включаючись у діяльність, суб'єкт мобілізує свої задатки, які переструктуровуються, сплавляються і утворюють якісно нове утворення – здібності [31, с. 177].

І. Ксьондзович підтримує погляди названих вчених, зазначає, що інтелект відіграє особливу роль у житті людини. За допомогою інтелекту людина пізнає світ і пристосовується до нього. Дитина народжується з певною інтелектуальною тенденцією. У процесі навчання та виховання інтелектуальні таланти розвиваються і проявляються у формі інтелектуальних здібностей. Однак розвиток інтелектуальних талантів не може тривати нескінченно довго. Інтелектуальний розвиток людини обмежений, і ці обмеження залежать від інтелектуальних нахилів, наданих йому природою. Тільки за умови належної підготовки та освіти людина може підвищити свій інтелектуальний розвиток до найвищого рівня генетичної детермінації. Якщо не забезпечені найкращі освітні умови, то людина не зможе повною мірою використати наявні інтелектуальні резерви. Вчений вважає, що інтелект повинен бути пов'язаний з анатомо-

фізіологічними особливостями, які ми називаємо інтелектуальними задатками [23, с. 10].

О. Кульчицька представляє характеристики творчості та відображає її основну творчість, зокрема: створення нових та оригінальних виробів; нестандартне «бачення» що входить у функцію або як частина будь-якої нової системи, які включені нові можливості та можливість генерувати необмежену кількість ідей добре відомі.

За словами О. Кульчицької, чотирирічна обдарована дитина зацікавилася загадками, а п'ятирічна - грою слів. Вони характеризуються раннім розвитком, швидким накопиченням словникового запасу та хорошою пам'яттю; для них характерно з ранніх років задумуватися й розмірковувати над такими явищами як смерть, виявляли інтерес до будь-якого виду занять. Дослідники зазначали, що раніше персонаж втілював характеристики доброти, чуйності, точності, працьовитості та наполегливості. Вони формуються і закріплюються в іграх дітей, у доступних видах праці - це у ранньому та дошкільному дитинстві. В особистості дітей цього віку ці постійні характеристики будуть і надалі посилюватися. Якщо в початковій школі підтримувати те, що дитина отримує вдома, ці якості будуть краще закріплені та збережені протягом усього життя [24, с. 41].

Г. Мелхорн та Х. Мелхорн ілюстрували розвиток здібностей з раннього дитинства у книзі «Геній не народжується». Вони стверджують, що більшість відомих людей, які досягли великих досягнень у різних галузях науки та мистецтва, отримали важливу освіту ще в ранньому дитинстві. Так, Г. Лейбніць до шести років вивчив латинську мову від свого батька, що міг продовжувати навчання після його ранньої смерті: у вісім років він вивчав латинську мову, в одинадцять років він знав грецьку, у п'ятнадцять років вступив до Лейпцігського університету; Моцарт був вундеркіндом, а у дитинстві Р. Вагнер написав оперу. У розвитку здібностей дитини відводять важливу роль: батькам, вихователям, зосереджуючи увагу на наступній поведінці: заняття, починаючи з раннього дитинства; ранній розвиток розумових здібностей; раннє виховання

здібностей; постійна підтримка інтересу дитини до конкретних видів діяльності, доки дитина свідомо не намагатиметься виконувати певні завдання, що входять в її сферу [29, с. 123].

Видатний психолог Н. Лейтес пропонує розділити здібних дітей на три категорії: перший етап – діти з раннім «підйомом інтелекту» (рано починають читати писати в 3-4 роки. Захоплюються однією галуззю і роблять неабиякі успіхи в ній. У них залишається бажання до розумового навантаження). Другий етап – діти які мають здатність висловлюватись яскраво у певних видах діяльності (зазвичай із загальним рівнем інтелекту, але мають особливу тенденцію до певних тем та конкретних видів діяльності). Третій етап – діти з ознаками обдарованості (не випереджаючи однолітків у загальному розвитку, але їх інтелектуальна діяльність особливо творча, що свідчить про їх надзвичайні здібності). Ця своєрідність полягає в особливій оригінальності та незалежності рішення, що є незвичним поглядом на різні питання. Однак, якщо ці діти мають хороші умови для розвитку, то вони досягатимуть високих результатів [25, с. 99].

Разом з тим дослідник зазначає: «Розумова активність, що виявляється в схильностях, помітно змінюється з віком. Тому поспішність та наслідування поведінки підлітка поступово змінюються, оскільки бажання підлітків до довготривалих зусиль, що вимагають самостійності, постійно змінюється, старшокласників відрізняє особлива привабливість до свідомої саморегуляції. Важливим є те, що здібності - це характеристика, яку неможливо розвинути без діяльності дітей та без їхніх власних зусиль регулювати власну діяльність» [25, с. 101].

Наприкінці XIX століття починається психологічне дослідження здібностей, коли зароджуються всі основні галузі психології, з робіт Ф. Гальтона, його можна назвати основоположником емпіричного підходу для вирішення проблеми здібностей і обдарованості. Він висунув основні методи методики дослідження, в його роботах чітко визначені основні завдання, методичні підходи, які стали основою психології здібностей як наукової галузі.

Аналізуючи внесок Ф. Гальтона у психологію обдарованості, В. Дружинін виділяє такий список проблем, які були поставлені ще на початку XX століття, які актуальні й на сьогодні: розвиток здібностей та їх детермінація; взаємозв'язок спеціальних і загальних здібностей; створення методів виміру здібностей; здібності і діяльність [15, с. 73].

Французький психолог А. Біне вважав наявність і ступінь розвитку здібностей основою виховання й навчання та, відповідно до цих поглядів, увів систему тестових випробувань дітей у широку практику [5, с. 33]. Німецький психолог Е. Мейман дотримується тієї ж позиції, що успіхи у навчанні – результат сформованих у дитини здібностей, а зовнішні умови лише підсилюють або послабляють розвиток спадкоємних задатків.

Відомий вітчизняний дослідник проблеми творчості О. Лук, спираючись на біографії видатних учених, винахідників виділяє наступні творчі здібності:

- 1) здібність бачити проблему там, де інші не бачать;
- 2) здібність застосувати навички, набуті при одній задачі, для вирішення іншої задачі;
- 3) здібність згортати розумові операції, замінюючи кілька понять одним і використовуючи більш місткі в інформаційному відношенні символи;
- 4) здібність легко асоціювати віддалені поняття;
- 5) гнучкість мислення;
- 6) здібність пам'яті видавати потрібну інформацію в потрібну хвилину;
- 7) здібність сприймати дійсність цілісно, не подрібнюючи її на частини;
- 8) здатність вибирати одну з альтернатив рішення проблеми до її перевірки;
- 9) здатність включати сприйняті відомості у вже наявні системи знань;
- 10) здатність бачити речі такими, якими вони є, виділяти спостережуване з того, що привноситься інтерпретацією;
- 11) творча уява;
- 12) здатність доопрацювання деталей, до вдосконалювання первісного задуму [27, с. 6-36].

Наукові дослідження творчості дали можливість швидко розвиватися виробництву на початку XX ст. Вивчення наукової творчості є однією з головних проблем науки. Їх завданням є виховання творчого потенціалу, зокрема комплексні розробки потєбністів, відомих ще як «харківська школа» (О.М. Веселовський, Д.Н. Овсяніко-Куликовський, О.О. Потєбня та ін.). У центрі досліджень творчості в цей період - природа творчості, механізм творчого процесу та методи дослідження. Основна функція інтуїції - кульмінація творчого процесу, прихованого в підсвідомості.

У 20-ті роки XX століття до проблеми природи творчості звертається В.М. Бехтерєв він розглядав це питання з точки зору рефлексотерапії. Творчий процес опосередковується певним подразником, учений описав його як творчу проблему, творчу ситуацію, яка є відповіддю на цей стимул.

Новий етап – 30-х років характеризується запереченням інтуїтивних фактів та ролі підсвідомості. Робота С.Л. Рубінштейна сприяла формуванню уявлень про творчий процес завдяки свідомій діяльності суб'єкта. На відміну від своїх попередників, С.Л. Рубінштейн довів, що свідомість не є структурою повторюваної діяльності, а міститься в ній, вона піддається новим соціальним впливам через особисту діяльність [40, с. 42].

У 60-ті роки XX століття вчені Я.О. Пономарьова, А.В. Брушлинського, О.К. Тихомирова, М.Г. Ярошевського, Б.М. Кедрова, О.М. Матюшкіна, провели всебічне дослідження творчого процесу на основі науки та експерименту. Я.О. Пономарьов розробив особливий і високорозвинений феномен творення. В якості основного принципу структурної системи, що пояснює психологічний механізм творчості, вчені інтегрують методологічні правила двох наукових знань - системні та принципи розвитку [41, с. 46].

Останні десятиліття XX століття були найбільш плідними для розвитку психології творчості. Попит на науку управління та науку про творчість для сприяння виробництву призвів до деяких незалежних розробок у галузі психології творчості, що пов'язано з дослідженнями технологічної творчості. Це аналіз винахідницької діяльності американського психолога Д. Росмана та

радянського дослідника П. М. Якобсона [41, с. 39]. Пізніше технічну творчість досліджували Г.С. Альтшуллер, Є.О. Мілерян, С.М. Василейський, Т.В. Кудрявцев та ін. Слід зазначити, що серед усіх видів творчості (наукова, літературна, технічна, музична, образотворча, ігрова, побутова, комунікативна та ін.) проблема творчості в науці, техніці, літературі та мистецтві повинна бути вирішена в психології найкраще.

За Р. Стернбергом, процес творчості можливий за наявності трьох інтелектуальних здібностей:

- а) синтетичної — по-іншому поглянути на проблему та уникати звичного способу мислення;
- б) аналітичної — виявляти ідеї, гідні подальшого розвитку;
- в) практичної — здатність переконувати людей у цінності творчості (іншими словами, «продавати» творчі ідеї іншим) [39, с. 115].

Якщо аналітичні здібності однієї людини занадто високі і завдають шкоди іншим двом, то це великий критик, а не творець. Широкі можливості без аналітичної та практичної підтримки породили багато нових ідей, але вони часто є необґрунтованими та марними. Практична здібність без двох інших може призвести до «продажу» неякісних, але вони чітко продемонстрували цю ідею публіці.

1.3 Психолого-педагогічні передумови формування творчих здібностей особистості

Початковим аргументом системи освіти є те, що навчальний процес повинен базуватися на психологічній позиції розвитку дитини, а відправною точкою для оновлення змісту, форм, методу навчання та виховання є ідея цінності її як творця [54, с. 16]. Програми навчання та виховання фокусує увагу вчителя на потребах виховання свідомої дитини, забезпечує умови для його творчої самореалізації та має можливість успішно орієнтуватися в різних темах та явищах за допомогою робочих методів та стратегій мислення. Особистісно-

орієнтований підхід, декларований сьогодні в освіті він передбачає більше «олюднення», гуманізацію процесів виховання та навчання, підпорядкування їх інтересам дитини, причому акцент робиться на виявленні та розвитку його природної сили.

У вищезазначеному основному змісті є такі проблеми: виявлення та забезпечення сприятливих умов для розвитку особистості та творчої самореалізації дітей, формування позитивного пізнання та творчого ставлення дітей до реального світу, уміння успішно орієнтуватися в усьому розмаїтті предметів та явищ, стратегіями мислення.

Одним з основних шляхів підвищення ефективності освітнього процесу є використання програм, що забезпечують дітям цікаві, корисні та здійсненні творчі завдання. Систематично використовувати фахівців у галузі психології творчості в процесі вивчення творчих завдань. Це найбільш ефективні методи серед усіх інших засобів розвитку особистого творчого мислення та підвищення ефективності засвоєння знань, умінь та навичок (Т.В. Кудрявцев, В.О. Моляко, А.Ф. Есаулов та ін.).

П.Б. Блонский зауважив основні відмінні характеристики дитячої творчості: дитячий вимисел нудний і дитина не критично ставиться до нього; дитина раб своєї бідної фантазії. Головною умовою, що визначає творче мислення дитини, є її досвід: творча діяльність уяви безпосередньо залежить від багатства та різноманітності минулого досвіду людини. Звідси впливає найважливіше першочергове завдання у творчому мисленні молодших школярів. Щоб виховати в учнів здатність творчо вирішувати важливі перші завдання у створенні творчого мислення молодших школярів. Щоб сформувати уміння в учнів творчо вирішувати поставлені перед ним завдання, необхідно подбати про розвиток їх широкого бачення і створити справжню сенсорну основу для уяви. Розвиток творчих здібностей невіддільне від формування виконавських умінь і навичок. Чим складніші завдання, які виконують діти, тим багатша їхня фантазія і реалістичніші їх плани, тим гнучкіші та повніші навички та вміння учнів [6, с. 29].

Розвиток творчих здібностей молодших школярів здійснюється в умовах переходу від ігрової до навчальної діяльності та зміни соціальних стосунків.

Нова провідна діяльність сприяє формуванню таких новоутворень як теоретичне відношення до знань, рефлексія, внутрішній план дій, довільність пізнавальних процесів, узагальнені способи розумових дій, писемне мовлення. У зв'язку з цим надзвичайно розвиваються можливості дітей.

На думку О.К. Осницького, новоутворення дозволяють вдосконалити розвиток саморегуляції та поведінки дитини, оскільки наповнюють регуляційні функції новим психологічним змістом [33, с. 44].

Проте виникають і труднощі. У молодшому шкільному віці діти входять в соціум, який характеризується тотальністю й інтегрованістю. Вони взагалі не можуть відмовитись від навчальної діяльності, не можуть відкласти її на деякий час, а також не можуть реалізувати себе в інших видах діяльності. Втрачається можливість вільного вибору, яку дошкільники використовували сповна [39, с. 117].

При переході від дошкільного до молодшого шкільного віку змінюється система стосунків із старшими та ровесниками. Категорія «обов'язку» вперше визначає ставлення оточення до дитини [21, с. 34]. Однак В.С. Мухіна зазначила, що саме в цей період діти втратили звичку спілкуватися з дорослими і не могли адекватно задовольнити потреби емоційного контакту та визнання. Вчитель зменшує будь-яку діяльність учнів, яка не відповідає цілям навчальної програми. Одобрення з його боку можна отримати лише завдяки досягненням у навчанні [39, с. 49]. В.І. Слободчиков та Г.А. Цукерман звертають увагу, що в шкільному віці дорослий уперше виступає не в ролі «знавця», як це було на попередніх етапах, а в ролі «вчителя», який навчає, вимагає, та оцінює [46, с. 29].

Учні не можуть використовувати досвід спільної діяльності, набутий у попередній період. Діти працюють пліч-о-пліч і поступово стають конкурентами один одному. Це викликає образи, злість, ревності [47, с. 27].

У молодшому шкільному віці діти вперше знайомляться з подвійними стандартами поведінки. Типовою є різниця між тим, що вимагає, та тим що фактичною цінує [34, с. 155].

В навчальній діяльності змінюються орієнтири та засоби отримання визнання. Основними критеріями оцінки є досягнення та дисциплінованість. Шкільне оцінювання за методом оцінювання навчальних досягнень поступово стає способом зрозуміти загальний характер дітей. Для школяра вона набуває більшої цінності, ніж самі здібності, які розвиваються [34, с. 156].

Складності в навчанні пов'язані також із тим, що воно відірване від нагальних потреб людини. Результати навчання значно затримані у часі. У суб'єктивному сприйманні багатьох школярів досягнення в учіннєвій діяльності недостатньо пов'язана з майбутніми життєвими досягненнями [45, с. 55].

Дослідження В.В. Давидова, О.К. Дусавицького, Д.Б. Ельконіна, В.І. Слободчикова, Г.А. Цукерман та інших видавців показали, що розвиток здібностей молодших школярів більшою мірою залежить від організації шкільної діяльності [12, с. 15]. Діти, які навчаються за системою розвивального досягнення знань, мають вищі показники теоретичного мислення (мисленнєвого аналізу, рефлексії та планування), ніж їхні однокласники.

Особливості вікового розвитку, та характеру навчальної діяльності, зумовлюють необхідність регуляції розвитку здібностей у молодшому віці.

Діти молодшого віку дуже люблять займатися художнім мистецтвом. Воно дозволяє і показує у вільній формі показати свою особистість. Вся художня діяльність будується на художньому мисленні. Ці функції забезпечують дитині новий, незвичний погляд на світ. Це сприяє розвитку мислення та пам'яті, збагачує його особистість та життєвий досвід! Л.С. Виготський вважає, що уява забезпечує дітям такі види діяльності:

- Структура виду, кінцевий результат його діяльності;
- Формулювання програми поведінки в невизначеності ситуації, створення образів, які замінюють діяльність;

– Формулювання образів описуваних об'єктів [35, с. 99].

Для розвитку дитини важливо створення багатьох інтересів. Слід помітити, що для школяра взагалі важливо відношення до світу. Зацікавленість у всьому збільшить життєвий досвід дитини, навчить її різних видів діяльності та активізує різні її здібності. На відміну від дорослих, діти можуть проявити себе в художній діяльності. Учні з задоволенням виступають на сцені, приймають участь у концертах.

Одним з головних факторів творчого розвитку дітей є створення умов, що сприяють формуванню їх творчих здібностей. На основі аналізу робіт кількох авторів [4, 13, 20, 50] ми визначили шість основних умов успішного розвитку творчих здібностей дітей.

Першим кроком є фізичний розвиток дитини: раннє плавання, гімнастика, раннє повзання та ходьба. Тоді читайте якомога раніше, рахунок, раннє знайомство з різними обставинами.

Дуже важливо заздалегідь сформувати таке середовище та систему стосунків, яка стимулюватиме різноманітну творчу діяльність та розвиватиме речі, які можна ефективно розвинути в нього, за необхідний час. Наприклад, ще задовго до того як однорічна дитина почне читати, ви можете придбати кубики з літерами, повісити букви на стіні і під час ігор називати дитині букви. Це сприятиме ранньому оволодінню читанням.

Третя надзвичайно важлива умова ефективної творчості – це характер творчого процесу, який вимагає найбільших зусиль. Справа в тому, що чим успішніше людина може розвивати свої здібності, тим частіше вона досягає «межі» своїх здібностей і поступово піднімає цю межу. Цю умову найлегше досягти, коли дитина вже повзає, але поки не може говорити. Навчальний процес у світі в цей час дуже напружений, але діти не можуть використовувати досвід дорослих, оскільки для такої дитини нічого не можна пояснити.

Тому в цей період дитина змушена бути більш креативною і може вирішувати багато нових завдань самостійно для неї без попередньої підготовки. Четверта умова – дати дітям велику свободу у виборі видів

діяльності, ротації справ, часовому обмеженні справ та виборі методів. Таким чином, бажання, зацікавленість та емоційне вдосконалення дитини стануть надійними, тим самим гарантуючи, що більший стрес не спричиняє втоми та приносить дитині користь. Але надання дітям цієї свободи не виключає її, а навпаки, забезпечує невтручаючу, розумну та доброзичливу допомогу дорослим - це п'ята умова успішного розвитку творчості. Тут найголовніше не перетворити свободу на толерантність, а допомогу перетворити на підказку. На жаль, підказка – це звичний спосіб батьків «допомогти» своїм дітям, але це приносить лише шкоду. Якщо дитина може зробити це сама, тоді ви нічого не можете зробити. Коли він думає про себе, ви не можете думати про нього.

Давно відомо, що творчість вимагає комфортного психологічного середовища та вільного часу, тому шостою умовою успішного розвитку творчості є тепла і дружня атмосфера сімей та дитячих колективів. Дорослі повинні забезпечити дітей, що повертаються, творчими пошуками та власними відкриттями, щоб створити безпечну психологічну основу. Найголовніше - постійно стимулювати творчі здібності дітей, виявляти співчуття до власних невдач і терпіти навіть із дивними ідеями, які не є поширеними в реальному житті. Зауваження та засудження з ужитку потрібно вилучити.

1.4 Огляд творчого досвіду учителів початкової школи щодо створення передумов формування творчих здібностей на уроках літературного читання

Педагог, учитель – найблагородніша з усіх існуючих професій. Майбутнє дитини та походження її творчих принципів залежать від її майстерності та професійного рівня в педагогічній діяльності. В.С. Сухомлинський наголошував: «Від того, яке було дитинство хто вів дитину за руку в дитячі роки, що увійшло до її розуму й серця з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить якою людиною стане сьогоднішній малюк» [47, с. 15].

Досвідчені педагоги вважають, що об'єктом праці вчителя є сфера духовного життя дитини – можна довго бачити їх думки, емоції, волю, переконання, самосвідомість та кінцевий результат цієї роботи.

Досвід роботи сучасних учителів переконує, для того, щоб осмислити мовний матеріал, активізувати роботу на уроці та виховувати інтерес до вивчення літературного читання є створення різноманітних завдань. А саме навчальних, розвивальних, пізнавальних, інтелектуальних, нестандартних, творчих.

На основі аналізу робіт кількох учителів Т.А. Липченко Боромлянський навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів та Г.В. Підлужна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови Житомирського державного університету імені Івана Франка ми виділили декілька важливих завдань, ігор, принципів, а також фрагменти уроків, які досконало розвивають творчі здібності дітей.

Наприклад, дітям у першому класі під час уроку пропонується завдання «Назвати прикмети осені». Це учителя та учнів спільна творча діяльність. Головна мета – збагатити словниковий запас дітей, розвинути здатність відчувати творче натхнення вчителя та долучитися до спільного творчого пошуку.

Здатність дитини сприймати природу тісно пов'язана зі здатністю вчителя обирати такі, як-от:

Вчитель: Як вітерець осенівіє?

Діти: Ранок - як струмок у лісі, прохолодно. Від його прохолоди забиває подих. Захоплюючи. Вдень його подихнагадує літо.

Вчитель: Восени йде дощик чи до шура?

Діти: Йде до шура, він гуркотить і тарабанить, як водограй. Інколи осінь дощиком стукає у віконце, нагадуючи про себе.

Вчитель: А що нагадують на осінніх деревахлисточки?

Діти: Вони схожі на різнобарвну веселку. Схожі деякі на фрукти: червоні – на яблука, жовті – на лимони, жовтогарячі – на помаранчі. На веселий, різнокольоровий ярмарок схожий осінній ліс.

Далі пропонується дітям гра-драматизація «До нас осінь завітала». За умовами гри мала осінь різні «художні обличчя» – Бабине літо, Осінь-вогнище, Осінь-плакса.

На основі текстів можна запропонувати школярам значну кількість творчих вправ, що передбачені для вивчення в діючих підручниках для читання.

Наприклад:

- доповнення та перебудова тексту (опишіть події, які можуть відбутися до зображення; розширити зміст розповіді новими сюжетами; вигадати нові ситуації сюжетів; скласти нові закінчення для оповідань та казок);
- передбачити можливий розвиток подій, передбачати зміст твору на основі заголовка, ілюстрації, читання першого й заключного абзаців тексту;
- словесне малювання та «екранізація» прочитаного;
- створення творчих переказів;
- добір римованих слів, доповнення рядків віршів;
- складання «Сенкана», «Кубування», «Гронування» та ін.

Креативні вправи є також ефективними, і можуть бути опосередковано пов'язані лише з текстом, що вивчається. Тобто складати казки, вірші, лічилки, загадки тощо (за аналогією, з підтримкою або без неї); інтерактивні творчі вправи («Побажання», «Сам про себе», «Мікрофон» та ін.); літературно-творчі ігри. Розглянемо методику використання окремих творчих вправ та завдань на уроках літературного читання в початкових класах.

«Побажання». Учні роздаються заздалегідь аркуші паперу. Учитель пропонує написати добрі, милі та гарні побажання сусіду по парті за літерами алфавіту, наприклад: «Бажаю бути тобі: а – акуратним; б – бадьорим; в – веселим; г – гарним» і т.д. На побажанні кожен учень ставить підпис і вручає

товаришеві. Вправу таку використати можна як розминку-«криголам» на початку уроку.

«Кубування» є «стратегією» навчання, вона допомагає творчо розглянути предмет або явище з різних сторін. Наприклад, дітям пропонується куб з утвореними групами із 5-6 учнів, на кожному його боці написані вказівки:

Опишіть це. Уважно подивіться на об'єкт (можливо, лише уявний) та його опишіть.

Порівняйте це. На що це схоже?

Встановіть асоціації. Що ви думаєте про це?

Проаналізуйте це. Розкажіть, яким чином це зроблено. Вам не обов'язково це знати. Ви можете це вигадати.

Знайдіть застосування цьому. Як це може бути застосовано?

Запропонуйте аргументи за або проти цього. Займіть певну позицію. Використовуйте різні аргументи.

Учням пропонується викласти на папері думки на задану тему впродовж 5 хв. Потім відбувається вислови думок (виступи представників груп – доповідачів) та підсумуйте загальних результат роботи [55, с. 5].

Також конкретно можна показати на прикладі читання у 3 класі на тему: Державні символи України. Гімн.

Завдання.

Якщо ви вгадаєте слова і правильно напишете його у горизонтальні клітинки, то ви прочитаєте слово у виділеному стовпчику, що є темою нашого уроку.

1. Державний символ України. Герб
2. Головна ріка України. дніпро
3. Назва нашого міста. колоМия
4. Чим прикрашають голову українські дівчата. віНок

Урок читання 2 клас на тему: Дружба людини з природою (Е. Гуцало, «Рятівник»).

Завдання.

Послухайте історію та поміркуйте, чому це тема цього уроку.

- Серед поданих прислів'їв виберіть те, яке найкраще розкриває основну думку прочитаного на уроці.

Особливе місце у роботі посідає технологія роботи в парах, дає їм можливість обмінюватися думками зі своїми партнерами перед тим, як висловити свої ідеї класу. Для роботи пропоную перевірити роботу одне одного, взяти інтерв'ю у партнера, задати запитання щодо прочитаного, написати хороші слово про героя твору тощо.

З огляду на це, ми вважаємо, що розвитку творчості на уроках читання можна сприяти наступними способами:

- словесні творчі завдання на добір рими;
- складання початку чи закінчення вірша;
- складання казки за малюнком;
- створення ілюстрацій до прочитаних творів, віршів, казок;
- створення продовження казки, оповідання;
- складання чистомовок;
- словесне малювання;
- скоромовки.

Метод гри також використовується для розвитку творчих здібностей.

В молодшому шкільному віці гра, як основна діяльність дитини, є постійною її супутницею. Гра - це перша можливість для дітей самовиразитися, висловитись і самоствердитися. За словами Виготського, «гра дитини – це творче переосмислення пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них дійсності, яка відповідає запитам інтересам самої дитини». Іншими словами, гра розглядається як творча діяльність, яка поєднує в собі уяву. Тому використовую в своїй роботі розвивальні ігри як засіб навчання і виховання.

Деякі учителі пропонують вправи ігрового характеру, які можна використовувати на уроках літературного читання у 2-4 класах, наприклад:

1. Гра «Оркестр»

Читання вірша індивідуально й хором.

2. Гра «Земля – небо»

За командою «Земля» діти нахиляються до книжки і читають текст. За командою «Небо» – піднімають очі вгору, прибираючи вказівки від тексту. Коли лунає команда «Земля» – учні очима знаходять, де вони зупинились та продовжують читати.

3. Гра «Поети»

До слів вірша дібрати свою риму.

Садок – холодок – рядок ...

4. Гра «Засічка – кидок»

За командою «Кидок» всі діти починають читати напівголосно текст. За командою «Засічка» – зупиняються й олівцем позначають останнє прочитане слово. Цей текст таким саме чином читають ще раз. Під час повторного читання діти переконуються, що прочитали більший обсяг – «Засічка» поставлена вже далі. Це доводить їм необхідність багаторазового читання тексту, адже, з кожним разом результати поліпшуються.

5. Гра «Хвиля»

Ведучий задає «тон» і «темп» гри. Вірш читається так, як хвиля прибивається до берега і відходить від нього: тихо – голосніше – голосно – тихіше – тихо – голосніше ...

6. Гра «Відокремлення слів від псевдослів»

Дають 20-30 карток: на одній із них написані слова (наприклад: дорога, метро), на інших – псевдослова, тобто безглузді сполучення літер (наприклад: олубет, вунка). Картки зі словами рекомендується складати в одну групу, а картки з псевдословами - в іншу групу [20].

Кожен учитель повинен пам'ятати, що творчі завдання можуть забезпечити швидке набуття знань та вмінь, застосування та закріплення їх на практиці. Це означає, що когнітивні процеси дуже важливі для розвитку творчих здібностей: пам'яті, уваги, уяви, фантазії. Саме такі якості – основа для розвитку продуктивного мислення і творчих здібностей.

Творчість вчителя породжує творчість учня. Якщо ви спробуєте для кожного уроку підібрати матеріали, які вимагають роздумів, творчості та діяльності, що виявляють ініціативу та самостійність, це буде викликати у дітей інтерес, викликати позитивні емоції, сприятиме пошуку та виховуватиме читацькі здібності учнів. Без високої культури читання немає школи чи справжньої розумової праці. Читання є основою для оволодіння всією наукою та всебічного розвитку людства.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В 3 КЛАСІ

2.1. Діагностика сформованості творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку на уроках літературного читання (за результатами констатувального етапу експерименту)

Наступним логічним кроком на шляху досягнення мети дослідження є вивчення стану сформованості творчих здібностей молодших школярів на уроці читання, тобто діагностування цього процесу на констатувальному етапі педагогічного експерименту. Педагогічна діагностика – один з основних факторів керівництва творчою діяльністю, спрямована на виявлення сформованості творчих здібностей молодших школярів.

Відтак, вважаємо за необхідне внести уточнення щодо трактування поняття «діагностування», «діагностика». Ми солідарні з думкою С. Мартиненка, що «діагностування (від гр. «dia» – «прозорий» та «gnosis» – «знання») означає пояснення, розпізнавання. Діагностика, наголошує науковець, це – система технологій, засобів, процедур, методик і методів висвітлення обставин, умов і факторів функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, встановлення їх ефективності та наслідків у зв'язку із заходами, що передбачаються або здійснюється» [28, с. 11].

Зауважимо, що зазвичай високу розробку проблеми діагностування здібностей загалом і творчих здібностей зокрема, внесли Д. Вексер, Дж. Гілфорт, Х. Зіверт, П. Торренс та ін.

Ми погоджуємося з думкою деяких науковців [9; 19; 36; 52], що особливу важливість має констатувальний етап експерименту, оскільки результати формуального етапу значною мірою пов'язані з початковим (вихідним) станом явища, що вивчається і саме він дає можливість визначення

реального стану, зокрема сформованості творчих здібностей учнів початкових класів на уроках літературного читання. Однак нами було розроблено програму дослідницько-експериментальної роботи, до якої включено такі елементи:

- виявлення реального стану та вихідних рівнів сформованості творчих здібностей учнів на уроках літературного читання;
- аналіз даних, отриманих у результаті проведеної експериментальної роботи.

Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання є важливою й складною педагогічною проблемою, яку можна успішно вирішити, створивши найкращі умови, водночас вважаючи, що це допоможе молодшим школярам досягти успіху в своїй літературній роботі під час навчального процесу. Аналіз психолого-педагогічних досліджень показує, що існують різні методи визначення умов для розвитку творчих здібностей учнів. У той же час можна сказати, що більшість вчених наголошують на важливості таких факторів: сприятливе середовище, що стимулює дітей до творчості; застосування психолого-педагогічних технологій, для забезпечення діяльності учнів у творчій діяльності; врахування особистості та здібностей дітей молодшого шкільного віку; системність роботи з розвитку творчих здібностей учнів; змінювати характер міжособистісних стосунків між учителем і учнями у напрямку їх демократизації, діалогізації; проводити всебічну підготовку учнів до створення літературних творів; збагачувати свої емоції та досвід спілкування; навчання учнів елементарних прийомів літературної творчості; інтеграція різних видів творчої діяльності учнів (літературної, образотворчої, театральної, музичної); практична спрямованість літературної творчості тощо [7; 30; 48; 56].

Аналізуючи науково-методичної літератури та спостерігаючи за навчальним процесом, можна зробити висновок, що розвиток літературно-творчих здібностей учнів початкових класів можна значно покращити, якщо цей процес здійснюється поетапно, а цілеспрямоване керівництво викладанням отримується за допомогою розробленої системи завдань, система завдань

повинна враховувати мотивацію, змістового і процесуального компонентів навчальної діяльності та орієнтовану на розвиток усіх складових літературно-творчих здібностей.

Процес виявлення творчих здібностей здійснюється поетапно:

I етап. Всебічне спостереження за поведінкою, діяльністю, перебігом розумових процесів у дитини.

II етап. Виявлення й дослідження психічного стану дитини та інтересів, шляхом власної оцінки.

III етап. Визначення коефіцієнта розвитку інтелекту.

IV етап. Визначення рівня розумового розвитку, що базується на дослідженні вербальних здібностей дитини.

V етап. Визначення продуктів творчої діяльності.

VI етап. Всебічний аналіз конкретних випадків [32, с. 24].

Працюючи з результатами психологічних досліджень, педагог має дотримуватись максимального такту, коректності та об'єктивності. Бесіда з учнями після проведення досліджень повинна відбуватись, як правило, віч-на-віч і в спокійній обстановці. Не можна розголошувати дані тестів, якщо вони можуть погіршити психологічний стан дитини. Кожного вихованця можна привернути на свій бік, якщо спиратися на його здібності. Раннє виявлення природних тенденцій дозволить учням вибрати ті види діяльності, які розвиватимуть саме цю здібність. А вона, у свою чергу, може стати основою для розвитку майбутнього особистості вихованців.

Результати теоретичного аналізу педагогічних засад організації освітнього процесу з літературно-творчої діяльності свідчить про високу вірогідність успішного формування у молодших школярів якостей творчих здібностей. Як і будь-яка творчість, читання – емоційна діяльність, яка засвоюється на особистісному сприйнятті та відтворенні у своїй уяві образів художнього твору.

Творчі здібності закладені і існують в кожній дитині. З огляду на те, важливо помітити своєрідну індивідуальну креативність дитини і прагнути

розвивати її. Тому, наразі постає завдання дослідження рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів. Експериментальне дослідження проводилось із 47 дітьми 3-х класів комунального закладу «Заклад загальної середньої освіти-ліцей Лука-Мелешківської сільської ради»

Для дослідження рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів нами було виокремлено наступні критерії та показники (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Критерії та показники розвитку творчих здібностей молодших школярів

Критерії	Показники
Мотиваційний	зацікавленість до книги; інтерес до читання літератури; прояв творчої ініціативи; творча активність і спрямованість особистості;
Креативний	вміння фантазувати; розвинена уява; креативне мислення; оригінальність задуму;
Мовленнєво-емоційний	допитливість, граматична правильність; розвинене мовлення, прагнення до розгорнутості, логічності; наявність розуміння емоційного змісту тексту.

Мета констатувального етапу експерименту полягала у визначенні рівня сформованості творчих здібностей молодших школярів в обох класах. Реалізація мети передбачала використання таких методів: анкетування, тестування, опитування, спостереження, виконання практичних завдань.

Стосовно діагностики першого мотиваційного критерію ми запропонували дітям анкету, на яку вони відповідали. На перше запитання «Чи любите ви читати казки? Чому?» ми отримали 60% позитивних відповідей: 1. Так, люблю читати казки, бо там багато фантастики. 2. Подобається читати казки, у яких добро перемагає зло. 3. Мені подобаються казки, в яких тварини перетворюються на людей. 4. Мені подобається уявляти себе на місці головного

героя. 5. Через казки, я віру вчудеса. 6. Я люблю читати казки, особливо про принцеси і завжди думала, що теж стану нею. 7. Коли я читаю казки, уявляю себе таким же сильним.

На друге питання «Які книжки тобі подобаються?» отримали такі результати: 30% опитуваних дітей запевнили, що їм подобається читати казки та пригоди, історичні, про природу та тварин, техніку.

На третє запитання «Чи тобі подобаються робити ілюстрацію до казки, оповідання?» 10% дітей відповіли, що дуже любляють займатися таким видом творчості, оскільки вдало вміють побачити сюжет, уявити себе на місці головного героя, дещо дофантазувати його.

Вище отримані результати свідчать, про високий показник позитивного ставлення дітей до літературно-творчої діяльності.

Результати діагностичного обстеження дітей щодо мотиваційного критерію сформованості творчих здібностей представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Узагальнені результати діагностики мотиваційного критерію сформованості творчих здібностей молодших школярів, %

Показники	Рівні		
	високий	середній	низький
зацікавленість до книги	60	30	10
інтерес до читання літератури	55	40	5
прояв творчої ініціативи	60	35	5
творча активність і спрямованість особистості	55	35	10

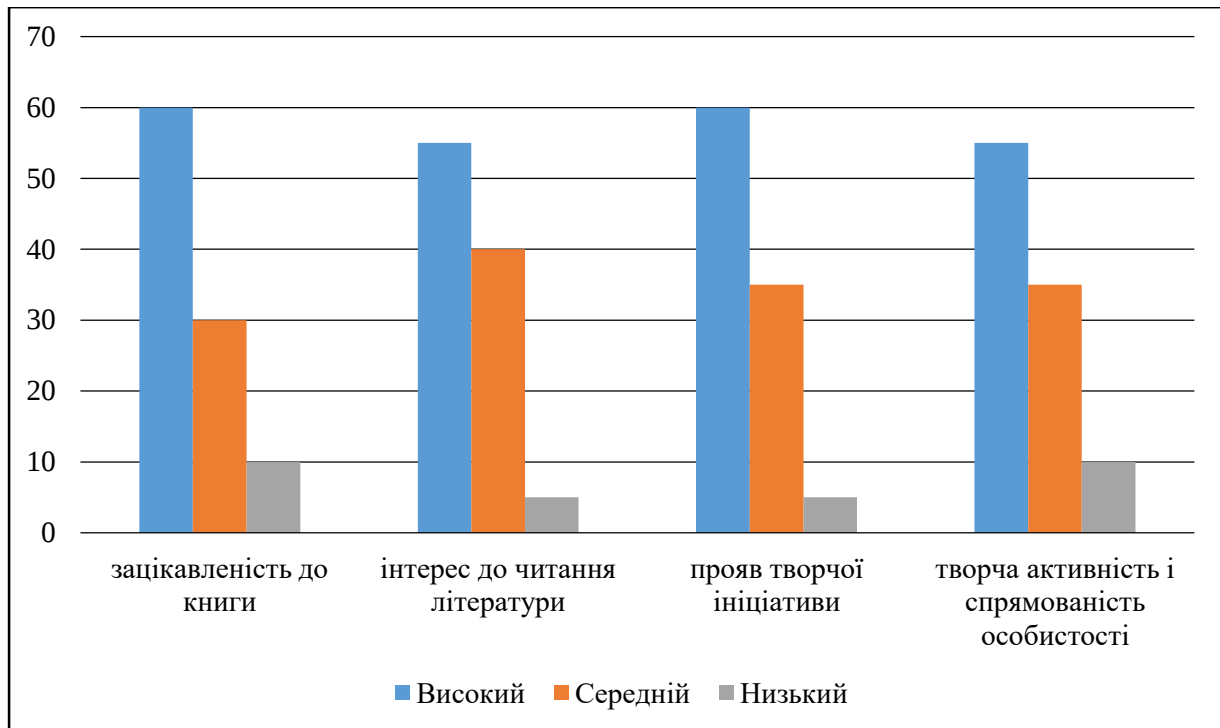

Рис. 2.1. Сформованість творчих здібностей за мотиваційним критерієм.

З метою діагностики другого критерію ми визначили спочатку, що таке креативність.

Креативність - це здатність створювати і знаходити нові оригінальні ідеї, що відхиляються від прийнятих схем мислення, успішно вирішувати поставлені завдання нестандартним чином. Це бачення проблем під іншим кутом і їх рішення унікальним способом. Творчі здібності закладені і існують в кожній дитині. Тому важливо помітити своєрідну індивідуальну креативність дитини і прагнути розвивати її.

Методика Е.Торренса «Домалой фігурку» дозволяє легко визначити рівень розвитку творчої уяви молодших школярів (модифікована О.М. Дяченко). Як відомо, структура творчого процесу та його процесуальні характеристики однакові на всіх вікових рівнях та рівнях обдарованості. Це дає можливість застосувати даний тест у різновікових групах школярів та прослідкувати динаміку розвитку досліджуваної якості.

Для виявлення діагностики креативного критерію нами використано завдання виду:

1. Складіть усно уривок казки. Продемонструйте.
2. За поданим малюнком складіть історію.
3. За картинкою вигадайте казку на сучасний лад.

З 1 завданням креативного критерію, стосовно складання усної казки, впоралося 40% учнів, які досить творчо підійшли до поставленого завдання. Друге завдання викликало чимало емоцій в дітей, бо малюнки, які вони отримали були ілюстрацією не тільки до казки, а й сучасні мультиплікаційні персонажі. Виконання такого типу завдання сягнуло 50%, враховуючи те, що історія була логічною та послідовною. З 3 завданням діти справилися на 10%, оскільки виявилось найбільш важчим. Однак це непоганий показник, стосовно цього завдання, адже тут були задіяні мабуть всі перераховані нами критерії з їхніми показниками.

Таблиця 2.3.

Узагальнені результати діагностики креативного критерію сформованості творчих здібностей молодших школярів, %

Показники	Рівні		
	високий	середній	низький
вміння фантазувати	50	40	10
розвинена увага	60	35	5
креативність мислення	55	30	15

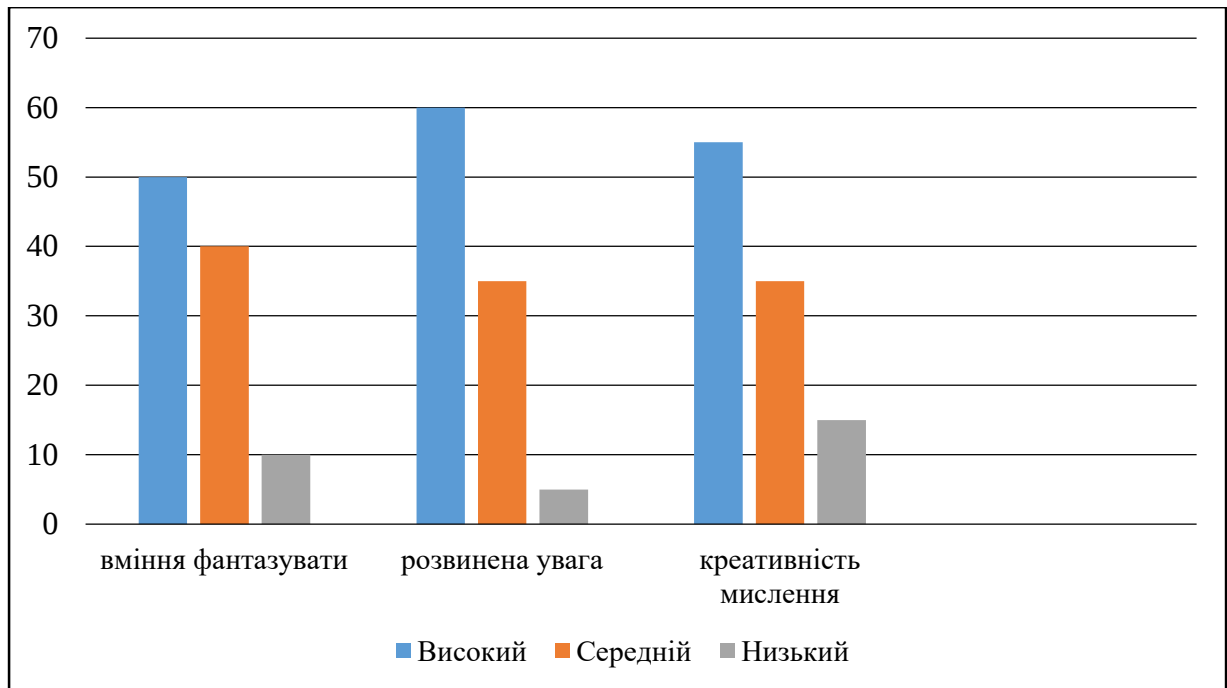

Рис. 2.2. Сформованість творчих здібностей за креативним критерієм.

З метою діагностики третього критерію та відповідних показників:

- допитливість, граматична правильність;
- розвинене мовлення, прагнення до розгорнутості, логічності;
- наявність розуміння емоційного змісту тексту. Нами було

запропоновано дітям анкетування та виконання практичних завдань. «З яким літературним героєм ви можете себе порівняти? Чому саме з цим?»

1. Який персонаж вам подобається найбільше? Поясніть чому?
2. Ким би ви хотіли стати, якби казка була реальністю?
3. Краще бути яким героєм: добрим чи злим? Чому?

Відповіді на наше 1 запитання учні давали такі: найбільше подобаються, Попелюшка, Червона Шапочка, Дюймовочка, Котигорошко, Гидке каченя, Соловей, Снігова королева, Золота рибка... Це в загальному дало нам у відсотковому відношенні 35%. Діти у такому віці ще хочуть мріяти, тому відповіді були такими: бажають бути Русалонькою, Попелюшкою, Василиною Прекрасною, Королевичем, Сплячою Красунею... Такі фантазії досягли 25% в опитуванні. Над третім запитанням ми змусили дітей задуматися і відповідати. Тому, в загальному (майже одногласно) таке: краще бути добрим героєм, бо

добро завжди перемагає зло, від добрих героїв ми беремо приклад, чим більше добрих героїв, тим більше добрих вчинків не тільки в казках, але й в житті. Такі, досить дорослі думки, як для їхнього віку, підняли рейтинг опитування на 40%. Художня література несе в собі величезний розвивальний і виховний потенціал: розвиває її розум, облагороджує почуття. Чим глибше та повніше дитина сприйме читачем той чи інший твір, тим більший вплив на особистість він надає. Як і будь-яка творчість, читання – емоційна діяльність, яка ґрунтується на особистісному сприйнятті та відтворенні образів художнього твору у своїй уяві.

У вибраних завданнях враховують розвиток творчих здібностей і відображаються на видах діяльності, на який вони орієнтовані. Тому у процесі аналізу творчих здібностей молодших учнів – творів, казок, оповідань – можна найбільш повно визначити рівень розвитку емоцій, ціннісних та словесних компонентів, творчих здібностей молодших учнів. Для проведення дослідження було вибрано твір-опис «Зима-чарівниця», у якому чітко виражається емоційно-ціннісне ставлення до світу, логічність побудови тексту та образність мовлення. Для виявлення рівня розвитку творчих здібностей та читацької компетентності були підібрані діагностичні завдання:

1) Складіть з поданих слів віршик: любила – плекала; колисала – недоспала; раділа, дбала – переживала, намалюйте малюнок після прочитаного вірша (казки, загадки, оповідання) (на розвиток уяви);

2) Прочитайте текст, поділіть його на речення.

«Зимовий вечір»

Зима буває різною вона і холодна і з відлигою хуртовинна і сніжна та з сонцем зимовий день буває то тихий морозний і сонячний то похмурий і туманний то з завиванням холодного вітру і сніжною хуртовиною і вечір такий довгий замислений (на логічність та розуміння зв'язку слів у реченні, поняття тексту);

3) Прочитайте вірш. Вивчіть його напам'ять:

По діброві вітер виє,

гуляє по полю,
край дороги гне тополлю
до самого долу.

(Тарас Шевченко) (на формування та розвиток пам'яті молодших школярів).

Правильність виконання яких оцінювалася нами за бальною шкалою (1-3): 3 бали – завдання виконано повністю; 2 бали – в завданні присутня помилка; 1 бал – завдання виконано неправильно.

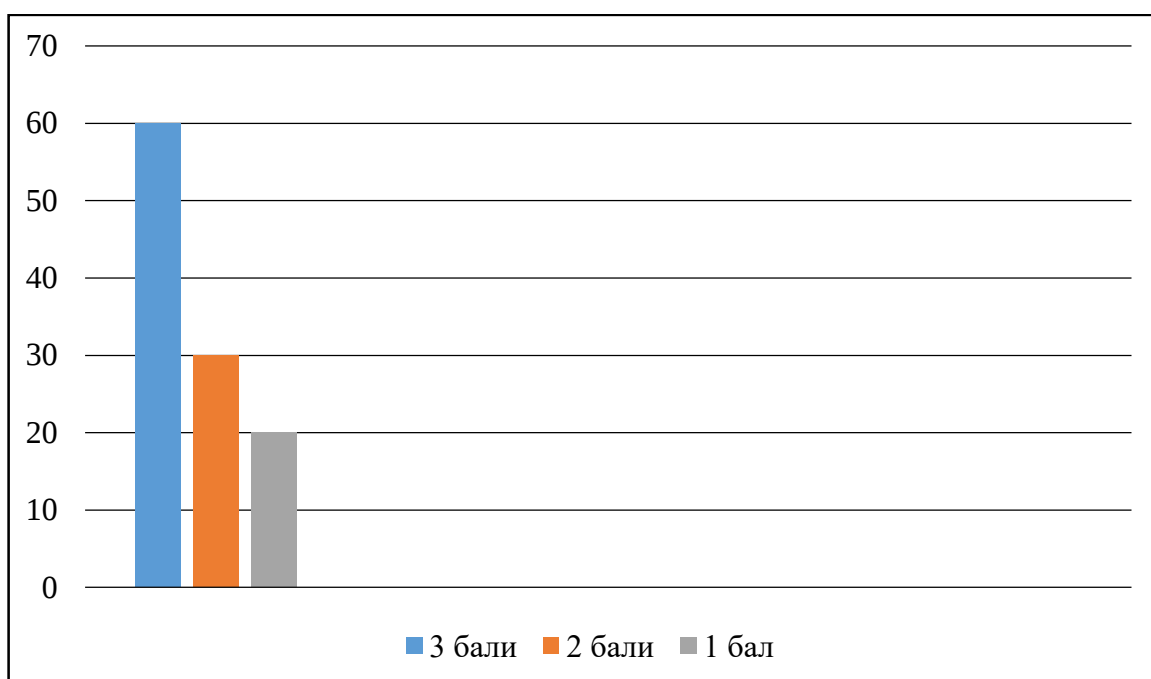

Рис. 2.3. Показники розвитку читацької компетентності молодших школярів у відсотковому співвідношенні

Сукупні результати діагностування дітей щодо третього критерію представлені в табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Узагальнені результати діагностики мовленнєво-емоційний критерію сформованості творчих здібностей молодших школярів, %

Показники	Рівні		
	високий	середній	низький
допитливість, граматична правильність	40	35	25
розвинене мовлення, прагнення до розгорнутості, логічності	50	35	15
наявність розуміння емоційного змісту тексту	45	35	20

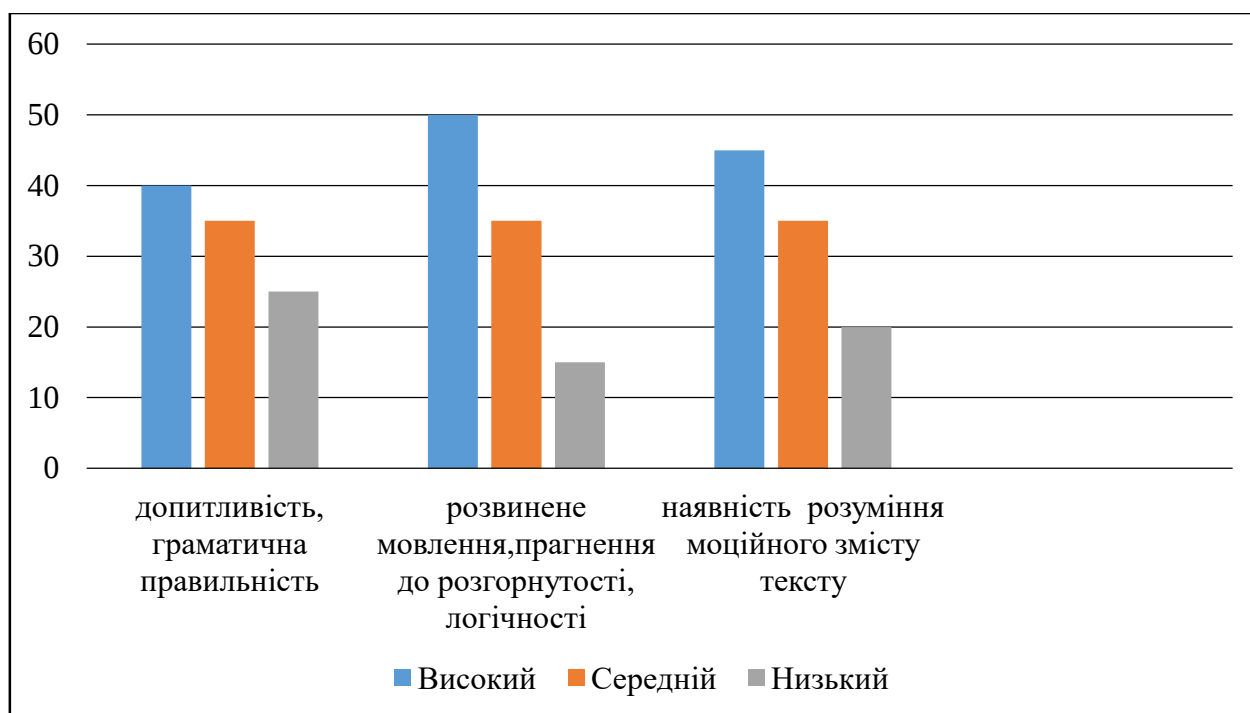

Рис. 2.4. Сформованість творчих здібностей за мовленнєво-емоційним критерієм.

За результатами діагностичного обстеження за трьома критеріями: мотиваційний, мовленнєво-емоційний, креативний. Виділені три рівні: високий (зацікавленість до книги, прояв творчої ініціативи, розвинене мовлення, граматично правильно будують відповіді на запитання, завжди шукають оригінальність задуму, логічність та правильність), середній (у розповідях

дітей частково порушується послідовність викладу тексту, не завжди є наявність розуміння емоційного змісту тексту, під час читання текстує зупинки, паузи, замінки) низький (у переказі тексту відсутня послідовність і структура викладу, не розвинена уява, не вміють фантазувати).

Після проведення діагностичних методик щодо визначення рівня сформованості творчих здібностей молодших школярів можна зробити такі висновки: з високим рівнем сформованості творчої особистості молодших школярів виявлено незначну кількість учнів: у 3-А класі 17,39%, а в 3-Б – 20,83%. Ці діти чітко розуміли поставлені запитання, творчі завдання: усні, письмові, малюнкові виконували без ускладнень. У яких добре розвинені читацькі та комунікативні здібності, у дітей яскраво виражений інтерес до читання літератури.

Із середнім рівнем сформованості творчі здібності виявлено найбільший відсоток учнів, як в 3-А (43,48%), так і в 3-Б класі (50%). Це діти, які лише читають періодику нерегулярно, користуються анотацією лише з допомогою вчителя, систематично читають книги по темі уроку в позаурочний час, на уроці можуть переказати літературний твір.

Низький рівень сформованості творчих здібностей мають 39,13% учнів 3- А класу, і 29,17% учнів 3-Б класу. Переважає в дітей, в яких недостатньо розвинені творчі здібності та читацька діяльнісна компетентність. Вони не вміють самостійно працювати, в позаурочний час читають по темі майбутнього уроку значно менше норми, описують зміст твору тільки з допомогою вчителя. Результати представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Рівень сформованості творчих здібностей учнів 3-А і 3-Б класів

№ п/п	Рівень сформованості творчих здібностей	3-А клас		3-Б клас	
		кількість учнів	відсотки	кількість учнів	відсотки
1.	високий	4	17,39%	5	20,83%
2.	середній	10	43,48%	12	50%
3.	низький	9	39,13%	7	29,17%

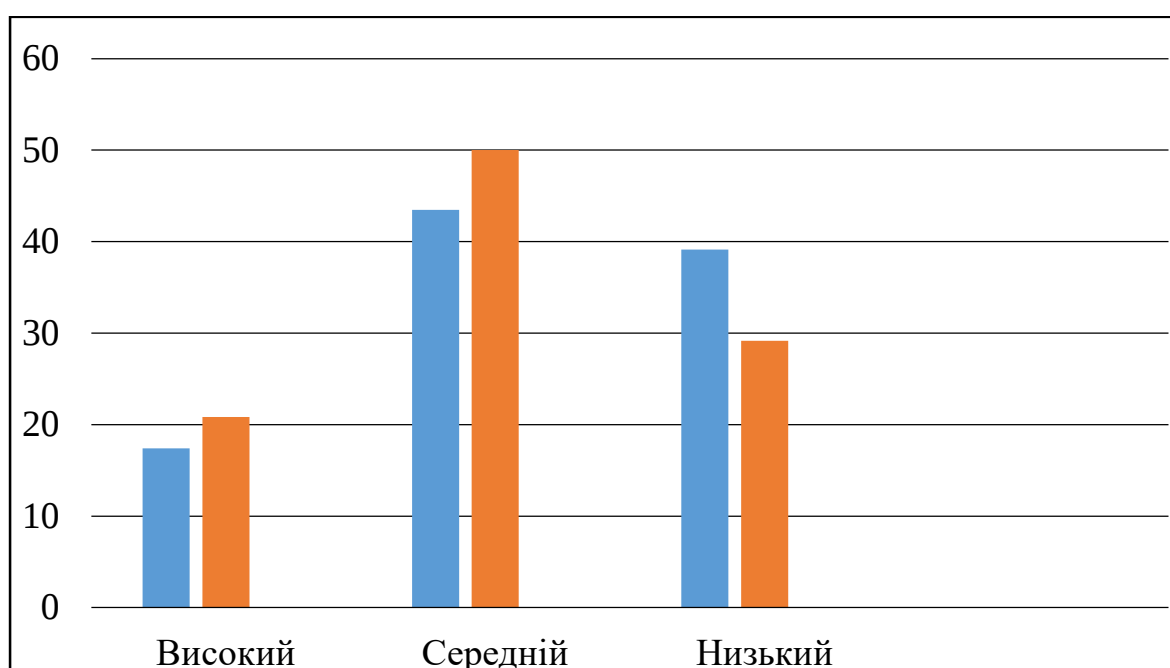

Рис. 2.5. Рівень сформованості творчих здібностей учнів 3-А і 3-Б класів.

Отже, під час констатувального експерименту ми виявили приблизно однаковий рівень сформованості творчих здібностей, як в 3-А, так і в 3-Б класах. Результати експерименту показали, що в ході дослідження було виявлено, що рівень розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання учнів 3-х класів є недостатнім. Це свідчить про необхідність введення в процес навчання спеціально організованої роботи, спрямованої на розвиток усіх сторін читацької самостійності та творчості молодших школярів.

2.2. Педагогічні умови ефективної організації уроків літературного читання задля розвитку творчих здібностей молодших школярів

Першочергове завдання сучасної школи, що створює умови для розвитку та самореалізації кожного, вимагає використання нових ресурсів на початковій ланці. Проблема самостійного розвитку читання для молодших школярів стала особливо актуальною, оскільки вміння формувати самостійну роботу з книгами є однією з передумов інтелектуального та духовного розвитку.

Вчителі мають звертати увагу на той факт, що для підвищення рівня розвитку читацької самостійності учнів процес навчання повинен спочатку оптимізуватися. Це вимагає свідомого вибору цього методу навчання, який за даних умов забезпечував би максимально можливу ефективність розв'язання проблеми при раціональних затратах часу й зусиль учителів та учнів. Тому, розглядаючи сучасні вимоги, необхідно розрізняти психологічні, педагогічні та методичні умови, найважливішими з яких є:

- системний підхід до організації й проведення уроків читання, який проявляється в тому, що уроки становлять собою цілісну сукупність, взаємозв'язок між кожним елементом, і кожен елемент досягає певної мети (розвиток читацької самостійності учнів), досягаючи загальної мети навчального процесу;
- добір спеціальних вправ, щоб ознайомити учнів з освітньою ситуацією та видами діяльності в книзі, які спрямовані на розвиток читацької самостійності та реалізацію особистісно орієнтованого підходу до учнів;
- емоційна насиченість занять, використання ігор для навчання;
- активізація пізнавальної діяльності та створювати на уроці проблемні ситуації;
- реалізація внутрішньо-предметних зв'язків на уроках класного і позакласного читання;
- зразок позитивного ставлення вчителя до книги, до читання;
- удосконалення системи оцінювання на уроках читання [37, с. 22].

Слід підкреслити вчителям початкових класів, що якщо не створюються необхідні організаційні умови, освіта, розвиток та виховання можливостей для занять з читання не можуть бути повною мірою реалізовані, серед них особливо важлива матеріальна підтримка класу (наявність книг, таблиць, спеціальних підставок для виставки книг тощо). Як показала практика, підвищенню ефективності уроків читання значною мірою сприяє творче використання вдумливо оформленого «Куточка читача». Головний критерій - почуватись ведучим «Куточка читача», знати, де знаходиться книга, що можна, а що не можна робити.

Можна: 1) підходити до книг в «Куточку читача», якщо хочеться, в будь-який вільний від уроків час; 2) брати будь-яку цікаву книгу, перегляньте, прочитайте, перегорніть, а потім покладіть її у відповідне місце; 3) приносити в клас і виставляти в «Куточку читача» у визначеному місці будь-яку книгу, принесену з дому; 4) виставляти і вивішувати в «Куточку читача» на вільному місці будь-який виріб або малюнок у зв'язку з прочитаним; 5) брати свою книгу (малюнок, виріб) додому, коли кожен учнів вважатиме це за потрібне.

Не можна: 1) брати додому без дозволу чужу книгу (виріб, малюнок); 2) шуміти, штовхати чи хапати книги у товаришів, тобто заважати іншим дітям - таким самим власникам Кутка; 3) брати книги брудними руками.

Крім того, вчителі початкових класів повинні бути зацікавлені у створенні додаткової бібліотеки та каталогу. У сюжетно-рольових іграх діти можуть використовувати їх не лише в позаурочний час, а й на самих заняттях із позакласного й класного читання. Такий підхід до оформлення й використання «Куточка читача» допомагає вихованню читацьких інтересів школярів і, що особливо важливо, розвитку навичок читацької самостійності [53, с. 83].

Вивчаючи проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання, нами було виокремлено такі *педагогічні умови* організації навчальної діяльності:

1) навчання повинно викликати у дитини сильні та стабільні позитивні емоції та почуття задоволення. Вони мають отримувати задоволення від

діяльності, тоді у дитини виникне прагнення за власним бажанням, без примушення займатися (це необхідна умова того, щоб діяльність позитивно впливала на розвиток здібностей). Із цією метою вчитель має створювати для дитини «ситуацію успіху», помічати та схвалювати будь-які досягнення учня, підвищувати дитячу самооцінку. Учителю потрібно активно розвивати інтереси учнів, прагнучи до того, щоб ці інтереси були не поверхневими, а стійкими, глибокими та дієвими;

2) діяльність на уроках літературного читання має бути творчою. Творчість учнів у класі (та під час позакласних заходів) можна втілити у незвичний, нестандартний спосіб. З цієї причини вчителі мають ставити перед учнями посильні завдання, долучати їх до самостійності при вивченні літературного читання.

На думку І.А. Зязюна, знання педагога – це не сума засвоєних дисциплін, а особисто забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам. Професійне мислення педагогів, відбір, аналіз та синтез того, що вони засвоїли, дуже важливі для демонстрації їхньої здатності застосовувати технології [19, с.78].

Швидкість самовдосконалення, саморозвитку вихователя забезпечують й педагогічні здібності, такі як:

- комунікативність – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні;
- перцептивні здібності – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати та розуміти інших;
- емоційна стабільність – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що викликають емоційний зрив;
- динамізм особистості – здатність активно впливати на іншу особистість;

- оптимістичне прогнозування – прогнозування розвитку особистості з орієнтацією на в ній позитивне і перетворення всієї структури особистості засобом впливу на її позитивні якості;

- креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв’язувати проблемні ситуації. На думку вчених, розвиток креативності, творчості проходить як мінімум дві фази: набуття знань та творчої їх переробки.

Вчительна уроках читання приділяє постійну увагу виявленню в дітей рівня сформованості способів і навичок читання, їх якостей, а отже, застосовуючи метод диференціального навчання [35, с. 15].

Учителі мають право використовувати всі можливі резерви для формування форм у дітей відповідними способами та видів читання. Зокрема, проводити вправи з напівголосного читання певної частини тексту не лише на уроках читання, а й на інших уроках (мови, математики, природознавства), розвивати довільну пам’ять, читати щоденну кількість сторінок, практикувати самоконтроль кожним учнем власних досягнень, перечитувати текст у різних темпах тощо.

Вимоги до навички читання у 3 класі:

- читати правильно, плавно, свідомо, виразно;
 - формувати вміння розрізняти значення слів, контролювати точність, швидкість та виразність вміння слів, прочитаних вголос;
 - чітко вимовляти слова, дотримуючись наголосів, пауз, інтонацій кінця й середини речення;
 - самостійно читати невеличке оповідання, казку, байку, вірш;
 - використовувати елементи вибіркового читання;
 - читати текст уголос і готуватись до читання мовчки;
 - відпрацьовувати елементи виразного читання (на знайомих текстах)
- [26, с. 4].

Приступаючи до опрацювання віршованих творів у 3 класах, слід з’ясувати:

1. Яких знань і умінь (за вимогами програми) з виразного читання мали набути учні в попередніх класах?

2. Чого вони насправді навчилися і яких навичок набули?

3. Чи вільна дитина від недоліків, які можуть заважати на заняттях у виразному читанні?

4. Чого вимагає в галузі виразного читання програма для даного класу?

5. Які саме тексти можуть бути опрацьовані методом виразного читання?

6. Яких навичок з виразного читання мають набути учні, опановуючи конкретно взятий текст?

У завданнях з опрацювання віршованих творів переважають ті, що спрямовані на усвідомлення змісту прочитаного.

При вивченні творів різних жанрів вправи на вдосконалення мовленнєвих навичок займають важливе місце на уроках читання.

1) Це переказ прочитаного близько до тексту, стисло, вибірково, із будовою тексту, з творчим доповненням.

2) Словесне змалювання окремих епізодів, описів.

3) Словесне змалювання опису, протилежного до прочитаного.

4) Словесне змалювання двох картин (про одне й те ж, тільки в різних моменти) і порівняння малюнків.

5) Доповнення тексту власними висновками.

6) Прогнозування того, про що будуть читати:

а) на основі заголовка;

б) на основі прочитаного зачину (кінцівки).

7) Складання продовження казки, оповідання, вірша.

8) Словесне змалювання власних спостережень на тему твору.

Досвід згаданих вище вчителів та новаторів показує, що, маючи справу з творами різних жанрів у третьому класі, необхідно урізноманітнити форми роботи у навчально-виховному процесі. Це змушує школярів думати, розуміти, спостерігати, порівнювати, бачити те, що заховалося від лінивого ока при роботі над змістом прочитаного.

Матеріал художніх творів дає можливість учням зробити певні висновки та зробити власні узагальнення, що допомагає набути їх життєвий досвід [45, с. 23].

Проаналізувавши досвід педагогів, науковців, методистів ми під час експерименту дали корисні пропозиції щодо участі у навчальному процесі різних форм та методів роботи та вивчення творів різних жанрів.

Тому ці аспекти доводять, що проблема опрацювання творів різних жанрів на уроках читання в початковій школі існує і є актуальною.

2.3. Впровадження системи методичних прийомів формування творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання в 3 класі

Літературне читання – важливий предмет у початковій школі, успішне засвоєння змісту якого має безпосередній вплив на результативність навчання з інших шкільних предметів.

Його головна мета - розвивати особистість дітей та формувати читацьку компетентність за допомогою читання, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей. Слід зазначити, що читацька компетентність учня стає основою його здатності вивчати будь-який предмет.

Програма «Літературне читання» передбачає усвідомлення учнями різних понять (тема, ідея, засоби художньої виразності і. т. д.); інтенсивний розвиток усіх характеристик навички читання (вголос і мовчки); правильну організацію роботи над книгою; організацію самостійною роботи [26].

Літературне читання в початкових класах є одним з предметів, у процесі якого здійснюється навчання, з одного боку, а з іншого - читання виступає засобом навчання. Чим успішніше діти оволодіють усіма навичками читання, тим швидше вони зрозуміють можливість використання навчальних програм загальноосвітньої школи для навчання, виховання та розвитку учнів. Читання - один з основних компонентів розвитку мовленнєвої діяльності школярів, один

із важливих засобів формування особистості, розвитку уяви, фантазії тощо. Тому важливо в початкових класах сформувати в учнів не лише технічну сторону читання, уміння працювати з різними видами текстів, а також забезпечити максимальний вплив твору на школяра.

У початковій школі літературне читання є особливим предметом, не тільки унікальним засобом навчання молодих учнів, але й інструментом вивчення будь-якого предмета в усіх ланок школи. Воно є одним з видів мовленнєвої і пізнавальної діяльності, активно впливає на мовний, естетичний та когнітивний розвиток дитини, залучає її до читання книжок, художньої й науково-пізнавальної літератури.

Читання у початкових класах відіграє провідну роль у художній, суспільно-історичній освіті, громадському, моральному, розумовому, естетичному вихованні, у закладанні основ самовиховання, саморозвитку, духовності, національної свідомості.

Як зазначає Н. Світловська, одним із головних завдань навчання у початковій школі є формування у дітей уміння читати. Хоча в цьому напрямку було докладено багато зусиль, результати не є задовільними, оскільки педагогічна практика показує, що у дітей у початкових класів навичка читання формується недостатньо повноцінно. Це призводить до того, що школярі зазнають суттєвих труднощів при роботі з вербальною інформацією, що вимагає великої напруги їх інтелектуальних сил, і вони поступово втрачають інтерес до процесу читання [45, с. 20]. А вирішенням цієї проблеми повинні займатися безпосередньо вчителі початкових класів.

У початковій школі дуже важливе значення має зацікавленість учнів у вивченні предметів та результатах свого навчання. Необхідно враховувати той факт, що значна частина дітей на другому і третьому році навчання не бажає ходити до школи, не хоче вчитися, втрачає інтерес до предметів, які вони вивчають у початкових класах. Хоча до 1 класу всі діти мріють вчитися. Вони хочуть пізнавати, спілкуватися, діяти. Тому вчитель повинен зробити все можливе, щоб праця дітей була радісною, а уроки цікавими. З цією метою

вчителі повинні використовувати у своїй роботі всі найефективніші традиційні та нетрадиційні форми та засоби навчання.

«Треба берегти дитячий вогник допитливості, жадоби знань. Через гру, через фантазію, через неповторну дитячу творчість - шлях до серця дитини», - писав В. Сухомлинський. Тому так важливі пошуки нових методів викладання [11, с.214].

На думку О. Митника, для формування когнітивних умінь потрібно постійно застосовувати різні методи, прийоми, завдання з технології розвитку критичного мислення [30, с. 18]. Наприклад, одним із методів є дидактична гра, яка є найважливішим фактором психологічної адаптації дітей у новому навчальному просторі, що може вирішити проблему природного ненасильницького впровадження дитини у світ пізнання [17, с. 8]. Використання ігор у навчальному процесі перетворює їх на категорію педагогіки, де навчальний процес занурюється в спілкування, а активність учнів порівняна або навіть перевершує активність викладача. Під час гри розвиваються всі компоненти когнітивних умінь: мислення, увага, па'ять і т.д. Тому у технології розвитку критичного мислення виділяють такі ігри «Знаю - Хочу знати - Взнав», «Прогнозування за ілюстрацією» і т.д.

Ще одним цікавим завданням є вікторина - один із видів роботи, що активізує пізнавальну діяльність учнів, розвиває пам'ять, увагу, спостережливість, приносить радість. Л. Єфросиніна говорить, що вікторина являє собою «гру у відповіді на запитання, зазвичай об'єднані якою-небудь спільною темою» [17, с. 10]. Вікторини складаються як за одним віршем, казкою і розповіддю, так і за двома і більше творами одного чи кількох письменників.

Під час проходження педагогічної (виробничої) практики, ми помітили, що дітям дуже подобається розгадувати кросворди. Вони також благотворно впливають на розвиток когнітивних умінь. Кросворди в системі дидактичних ігор займають особливе місце. Використовуючи кросворди, учні більше змагатимуться самі з собою, тобто у змаганні беруть участь такі риси характеру

особистості, як: працездатність з лінню, допитливість з байдужістю, розумова напруга і посидючість з розслабленням. Успіх і перемога позитивних рис характеру учня над негативними важливіше, ніж короточасні успіхи над іншими учнями.

Зачасту вчитель Криворізької школи №116 Н.Г. Литвиненко використовує «Кошик ідей / Брейнстормінг». Метою цієї техніки є здебільшого зацікавлення дітей. Вчитель ставить запитання щодо розуміння учнем теми / проблеми. Кожен учень записує те, що згадає (на це виділяється 2 хв.). Далі учні діляться інформацією в командах – записують нові ідеї, якщо такі в когось з'являться. Потім по колу кожна команда називає якийсь із записаних фактів і всі разом складають єдиний список ідей у вигляді тез – в один «кошик». Головний принцип – як і в брейнстормінгу – записуються усі ідеї, навіть помилкові (наприклад, «Шевченко народився в сім'ї музикантів»). В кінці заняття вчитель може виправити недостовірні тези та записати нову реальну інформацію разом з дітьми.

Аналіз навчальної програми дає підстави стверджувати, що держава надає великого значення розвитку творчих здібностей молодшого школяра, «формуванню повноцінних читацьких, мовленнєвих умінь і навичок, здатності до творчого самовираження, особистісно-ціннісного ставлення до праці, мистецтва, здоров'я, уміння виконувати творчі завдання» [17, с. 14].

Підручник О. Савченко «Літературне читання» та М. Вашуленко «Українська мова» для 3 класу передбачають види завдань, які можуть стимулювати розвиток творчих здібностей молодшого школяра. До цих видів вправ належать словесне малювання, графічне ілюстрування, творчий переказ, читання за ролями, інсценізація, складання за допомогою вчителя казок, лічилок, загадок, віршів, тощо [26; 43].

Крім того, програма рекомендує у роботі з підручником поєднувати такі методи і прийоми, які б сприяли активізації пізнавальної й емоційно-чуттєвої сфери учнів, залученню їх до діалогічної взаємодії з текстом, самовираження у творчій діяльності.

Вивчення і узагальнення практичного досвіду роботи вчителів початкової ланки освіти щодо ефективного використання різних методів та прийомів, що допомагають формувати творчі здібності учнів початкової школи, а також розвитку творчих літературних здібностей, формуванню читацької самостійності та читацького інтересу, свідчить, що більшість учителів із розумінням підходять до цього питання.

Так, учителі початкових класів Г.В. Підлужна, О.В. Зімакова, І.В. Торжевська переконані, що творча діяльність людини забезпечується специфічними, особливими здібностями, які називають креативність (здатність висувати нестандартні та незвичайні ідеї, уникати традиційних схем та швидко вирішувати проблемні завдання). Для них розвивати творчість – означає виховувати у дітей інтерес до знань, самостійність у навчанні.

Серед шляхів формування творчих здібностей, її пізнавальної активності, самостійності, самореалізації підкреслюється необхідністю використовуються різноманітні завдання з потребами учнів – освіта, розвиток, пізнавальна, інтелектуальна, нестандартна, креативність.

Г.В. Підлужна вважає, що розвитку творчих здібностей молодшого школяра на уроках літературного читання сприяють такі завдання, як творчі завдання на добір рими, складання початку або кінця вірша; складання казки за малюнком; складання продовження казки, оповідання; складання чистомовок; використання анаграм, метаграм; словесне малювання; творче списування текстів; вилучення зайвого тощо [37, с. 23].

Досвідчений учитель О.В. Зімакова для розвитку творчих здібностей на уроках літературного читання використовує розвивальні ігри як метод навчання і виховання. Адже гра для дитини це перша можливість самовиразитися, висловитись і самоствердитися. У грі діти можуть не лише відображати реальне життя, а й перебудовувати реальне життя.

За словами Л. Виготського, «гра дитини – це творче переосмислення пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них дійсності, яка відповідає запитам і інтересам самої дитини» [8, с. 34-35]. Тобто гра розглядається як

творча діяльність, у якій особливу роль відіграє робота уяви, креативності, неповторності як невід'ємних компонентів творчих здібностей.

Досвідчений педагог І.В. Торжевська з метою формування творчих здібностей кожного учня на уроках літературного читання використовує інтерактивні методи «Займи позицію», «Прес», «Case-метод». Також використовує такі методи, як «Мікрофон», «Акваріум», «Карусель». Методи інтерактивного навчання дозволяють швидко посилити пошукову та пізнавальну діяльність учнів та максимально розкрити їх таланти [37, с. 33-35].

Оскільки творча діяльність базується на дитячій літературі та творчих здібностях, нам потрібна спеціальна система вправ та завдань, яка поступово формуватиме здатність виконувати творчі завдання.

Відповідно до видів творчої діяльності можна виділити 3 групи методів і прийомів, спрямованих на стимулювання творчої активності молодших школярів і розвиток творчих здібностей на уроках літературного читання:

- 1) Словесне розгортання образів твору.
- 2) Театральна творча діяльність.
- 3) Образотворча творча діяльність

Словесне розгортання образів твору на уроках літературного читання. При роботі з літературними текстами основним методом буде творче читання, фокус якого в основному виражається в надії, що читання стає актом співпраці з творцями тексту. Другим аспектом цього методу є розвиток здібності до творчого самовдосконалення в процесі інтерпретації змісту різних творчих робіт, що виконуються в тексті. Метою цього методу – стимулювання художнього сприйняття як на початку вивчення твору так і після аналізу. Методичні прийоми до забезпечення реалізації методу творчого читання: виразне читання, коментоване читання, творчі завдання, постановка на уроці навчальної проблеми.

Розвиток виразного читання дуже важливий, оскільки виразність, заснована на аналізі тексту, може пристосуватися до глибокого розуміння творів, епізоду, висловлювань, та сприяє розвитку творчого читання.

Основним виражальним засобом є інтонація. При читанні художніх творів інтонація виробляється після розуміння тексту, розуміння задумів та намірів та свідомого ставлення до персонажів, їх вчинків та подій. Ось декілька завдань:

1. передай в тексті радість, обурення, гордість, смуток;
2. прочитай уривок, передаючи голосом страх, здивування та невдоволення;
3. прочитай речення з різними інтонаціями.

Учні люблять працювати, використовуючи різні інтонації та обирають для себе той, що має більш близький зміст чи яку краще вдається передати. Таким чином, один і той же твір кожен учень читає з різним почуттям, що властиво лише його поточному настрою або бажання познайомити свого інтонаційного відкриття з другом [25, с. 106].

Починаючи з першого класу, використовується багато поетичних матеріалів: загадки, вірші про листи, рими, промови. На початку навчального року діти виявляли великий інтерес до поезії. Однак перед тим, як почати домінувати, потрібно вміти читати вірші, спостерігати за структурою та художніми характеристиками та навчитися дивитися на художні засоби (порівняння, епітети, метафори), які допомагають зрозуміти почуття і переживання. За допомогою спеціальних вправ учні вивчають римовані слова та утворюють римовані рядки.

Це такі вправи:

1. закінчи фразу;
2. придумай риму до слова (парта - ...);
3. гра «Складовий аукціон» - виграє той, хто назве слово останнім (капелка, жилка, білка);
4. Для розвитку творчих здібностей я використовую такий методичний прийом як інтерпретація казки. Тут кожен учень має можливість проявити себе, виступаючи в новій ролі [16, с. 15].

2. Театральна творча діяльність на уроках літературного читання.

Гра-драматизація.

Для того, щоб максимізувати творчий потенціал учнів та розвинути їхній інтерес до художнього слова, я використовую прийоми драматизації. У процесі драматизації кожен учень творчо створює неповторний героїчний образ, оскільки по-своєму виражає авторські наміри.

Робота з ілюстрацією

Роботу ілюстративного характеру в початкових класах потрібно розпочинати з аналізу ілюстрацій книжок, картин. Саме на уроках навчання грамоти розпочинаю роботу над ілюстраціями, звертаючи увагу дітей на міміку, поставу зображених на малюнках персонажів. Заохочення дітей до читання творів на основі ілюстрованих матеріалів книги може сприяти навчанню, розвивати мислення, уяву та естетичний смак.

Креативна гра-драматизація допомагають дітям опанувати активні навички творчої та колективної взаємодії. На відміну від традиційної гри-драматизації, де вивчаються ролі і розігруються сцени за певним сценарієм, креативна гра-драматизація дає простір творчості дітей і свободу самовираження.

Завдання:

1. Уявіть дівчинку, яка загубила свою ляльку. Вона шукала її скрізь, але не могла знайти і запитала дітей: «Хтось бачив мою ляльку?».
2. Зобразити кішку і собаку, які ображені один на одного.
3. Зобразити мишеня, яку налякав кіт. Вона почула загрозливе «мяу!» і не може знайти затишне місце, щоб заховатися. Ти перетворився в героя казки: зобрази його голос, манери.

Одним із важливих етапів на уроці літературного читання є відпрацювання міміки, жестів, рухів. Використання їх може допомогти досягти успіху. Діти в міміці демонструють лише власні почуття та розуміння образу, переживаючи лише позитивні емоції. Пантоміма-форма театру [16, с. 17].

3. Образотворча діяльність на уроках літературного читання.

Ця творча діяльність включає прийоми:

1. малювання улюбленого епізоду;
2. малювання певного епізоду, персонажу, серії малюнків;
3. малювання настрою епізоду, твору, персонажу;
4. складання мальованого діафільму;
5. аплікацію, ліплення, виготовлення макету книги, огляд і обговорення ілюстрацій художників;
6. складання картинного плану.

На роботі я використовую малюнки на основі прочитаного твору. В малюнку проявляються вільні асоціації. Через колір дитині легше передати стосунки з героєм, що відбуваються. Так складається книга-саморобка. Поясніть, що один із сюжетів - це емоційна реакція дитини, що відображає їх розуміння змісту тексту [16, с. 19].

Отже, процес формування творчих здібностей тривалий і вимагає достатньої підготовки вчителів. З цієї причини на уроках літературного читання рекомендується забезпечити учнів завданнями та вправами, які передбачають розробку таких аспектів: уяви, уміння фантазувати; спостережливості, здатності побачити незвичайне у звичайному; здатності до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатності до винахідництва, дослідницької діяльності; асоціативного й образного мислення; емоційної чутливості; допитливості; пізнавального інтересу; наполегливості та ін.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, класифікувавши та узагальнивши отриману інформацію, виконавши визначені завдання дипломного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури в роботі охарактеризовано основні поняття «творчість» та «творчі здібності» та виділено такі компоненти творчих здібностей:

- мотиваційно-творча активність (допитливість, творчий інтерес, почуття захопленості, емоційний сплеск, радість відкриття; прагнення до творчих досягнень; прагнення до самоосвіти, самовиховання);
- інтелектуально-логічні здібності (здібність аналізувати, порівнювати; здібність виділяти головне; здібність описувати явища, процеси; здібність обґрунтовувати; здібність систематизувати та класифікувати);
- інтелектуально-евристичні здібності (здібність генерувати ідеї, висувати гіпотези; здібність фантазувати; асоціативність мислення; здібність переносити знання та вміння у нові ситуації; незалежність суджень; критичність мислення, здібність характеризувати);
- самоорганізаційні здібності (здатність бачити цілі у другорядних цілях, планувати діяльність та розумно використовувати час; здатність до самоконтролю; здатність до об'єктивної самооцінки; старанність);
- комунікативні здібності (здібність акумулювати та використовувати творчий досвід інших; здібність до співпраці; здатність захищати власні погляди, уникати конфліктів та успішно вирішувати їх).

2. Визначено критерії, показники та рівні сформованості творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання.

У ході проведення нами було виокремлено такі критерії: мотиваційний, мовленнєво-емоційний, креативний. Виділено такі рівні: високий (зацікавленість до книги, прояв творчої ініціативи, розвинене мовлення, граматично правильно будують відповіді на запитання, завжди шукають

оригінальність задуму, логічність та правильність), середній (у розповідях дітей частково порушується послідовність викладу тексту, не завжди є наявність розуміння емоційного змісту тексту, під час читання тексту є зупинки, паузи, заминки), низький (у переказі тексту відсутня послідовність і структура викладу, не розвинена уява, не вміють фантазувати).

Після проведення діагностичних методик щодо визначення рівня сформованості творчої особистості молодших школярів нами було зроблено такі висновки: з високим рівнем сформованості творчої особистості молодших школярів виявлено незначну кількість учнів: у 3-А класі 17,39%, а в 3-Б – 20,83%. Із середнім рівнем сформованості творчої особистості виявлено найбільший відсоток учнів, як в 3-А (43,48%), так і в 3-Б класі (50%). Низький рівень сформованості творчої особистості мають 39,13% учнів 3-А класу, і 29,17% учнів 3-Б класу.

Діагностика показала, що більшість дітей класу потребують додаткової роботи вчителя з розвитку у них творчих здібностей. Особливої уваги потребують діти з низьким рівнем сформованості.

3. Виділено психолого-педагогічні й методичні умови, серед яких найважливішими є такі:

- системний підхід до організації й проведення уроків читання, який відображається в тому, що уроки становлять собою цілісну сукупність, взаємозв'язок між елементами, і кожен елемент досягає певної мети;
- добір спеціальних вправ, введення школярів у навчальні ситуації й види діяльності з книгою, спрямовані на розвиток читацької самостійності та реалізацію особистісно орієнтованого підходу до учнів;
- емоційна насиченість занять, застосування ігрових форм навчання;
- активізація пізнавальної діяльності, створення проблемних ситуацій на уроках;
- реалізація внутрішньопредметних зв'язків на уроках класного і позакласного читання;
- зразок позитивного ставлення вчителя до книги, до читання;

– удосконалення системи оцінювання на уроках читання.

Найважливіше завдання початкової школи – навчити дітей вчитися, а це неможливо без уміння читати і працювати з книжкою. Специфіка роботи на уроці читання потребує від дітей багаторазового перечитування слів, речень, текстів, яке швидко набридає, стомлює.

4. У роботі сформульовано такі педагогічні умови організації навчальної діяльності:

1) навчання повинно викликати в дитини сильні та стійкі позитивні емоції, почуття задоволення. Дитина повинна відчувати задоволення від діяльності, тоді в неї виникне прагнення за власним бажанням, без примушення нею займатися (це необхідна умова того, щоб діяльність позитивно впливала на розвиток здібностей). Із цією метою вчитель має створювати для дитини «ситуацію успіху», помічати та схвалювати будь-які досягнення учня, підвищувати його самооцінку. Учителю потрібно активно розвивати інтереси учнів, прагнучи до того, щоб ці інтереси були не поверхневими, а стійкими, глибокими та дієвими;

2) діяльність на уроках літературного читання повинна бути творчою. Творчість учнів на уроках (та в позаурочний час) може виявлятися в незвичайному, нестандартному способі. Для цього вчитель має ставити перед учнями посильні завдання, долучати їх до самостійності при вивченні літературного читання.

Отже, розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання є одним з головних завдань сучасної української школи і цілеспрямованим процесом, який здійснюється у спеціально створеному освітньому середовищі, за допомогою педагогічного впливу і застосування системи завдань. Ефективність формування і розвитку творчої особистості, її індивідуальних здібностей і таланту залежить від дотримання компетентнісного, діяльнісного та особистісного підходу до організації освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В.І. Діалектика виховання і самовиховання творчої особистості / В.І. Андреев. – К., 1988. – 238 с.
2. Антипкина И.В. Что способствует и что мешает прогрессу детей в чтении // И.В. Антипкина, М.И. Кузнецова, Е.Ю. Карданова // Вопросы образования, 2017. – № 2. – С. 206-233.
3. Антоненць М.Я. Проблеми розвитку творчої особистості вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / М.Я. Антоненць // Початкова школа. – 2013. – № 9. – С. 4-6.
4. Астаф'єва О. Дитяча література. / О. Астаф'єва, А. Денисова // Виразне читання. - К. : Академія, 2007. – 272 с.
5. Бине А. Определение уровня интеллекта у детей от 3 до 15 лет / А. Бине, Э. Симон. – СПб. : Астер – Х, 2004. – 42 с.
6. Блонский П.П. Развитие мышления школьника. / П.П. Блонский. – М. : Педагогика, 1935. – 205 с.
7. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко та ін. – К. – 2007. – 399 с.
8. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский// Психология развития ребенка. – М. : Смысл-Эксмо, 2013. – 312 с.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский – М. : Смысл-Эксмо, 2016. – 326 с.
10. Гоулман Д. Емоційний інтелект / Д. Гоулман, пер.з англ. С. - Л. Гумецької – Х. : Віват, 2018. – 512 с.
11. Гримаська А.О. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів на уроках літературного читання / А.О. Гримаська // Таврійський вісник освіти. – 2017. – № 1. – С. 108-113.
12. Давыдов В В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В.В. Давыдов, В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман // Вопросы психологии. – 1992. – № 3-4. – С. 14-19.

13. «Державний стандарт початкової освіти» [Електронний ресурс] / 2016.
– Режим доступу до ресурсу: <http://mon.gov.ua>.
14. Дідич Г. Аналіз поняття «творчі здібності» та «імпровізація» у науковій літературі / Г. Дідич // Наукові записки. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 132. – С. 181-184.
15. Дружинин В.Н. Психология общих способностей Психология способностей: избранные труды / отв. ред. : А.Л. Журавлёв, М.А. Холодная, В.Д. Шадриков. – М.: Институт психологии РАН, 2007. – 540 с.
16. Ефективні уроки читання // Початкова освіта. – 2012. – №4. – С.15-26.
17. Єфросиніна Л.А. Як допомогти дітям увійти у світ літератури? / Л.А. Єфросиніна // Початкова школа. – 2007. – № 4. – С. 6-15.
18. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://www.pedrada.com.ua/article/1484>
19. Ігри та завдання до уроків літературного читання в початковій школі [Електронний ресурс] / 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://vseosvita.ua/library>
20. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І.А. Зязюн: науково-методичний посібник. - К. : МАУП, 2000. – 312 с.
21. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей. / за ред. акад. С.Д. Максименка; упоряд. канд. психол. наук В.В. Андрієвська – К. : Ніка-Центр, 2010. – 216 с.
22. Кравцова І.А. Шляхи формування навички виразного читання в учнів 3 класів у процесі роботи над віршованими творами: [методичний посібник] / І.А. Кравцова, С.А. Заярнюк. – Кривий Ріг : КП, 2013. – С. 63.
23. Ксьонзович І. Обдарованість – кінцевий результат, збіг багатьох факторів / І. Ксьонзович // Психолог. – №19. – 2006. – с. 10.
24. Кульчицкая Е.И. Методика диагностики интеллектуальной одаренности / Е.И. Кульчицкая // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 39-42.

- 25.Лейтес Н.С. Ранние проявления одаренности / Н.С. Лейтес // Вопросы психологии. – 1988. – №4. – С. 98-107
- 26.Літературне читання. 1-4 класи. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2016. – 160 с.
- 27.Лук А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук. – М. : Наука, 1978. – 125 с.
- 28.Мартиненко С.М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи: навчально-методичний посібник / С.М. Мартиненко. – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. – 262 с.
- 29.Мелхорн Г. Гениями не рождаются. / Г. Мелхорн, Х. Мелхорн// Общество и способности человека. Кн. для учителя: Пер. с нем. – М. : Просвещение, 1989. – 160 с.
- 30.Митник О. Розвиток пізнавальної сфери особистості молодшого школяра на уроках літературного читання. / О. Митник, С. Швець, Г. Буряк // Початкова школа. – 2017. – № 2. – С. 18-21.
- 31.Музика О.Л. Ціннісна підтримка особистісного розвитку як теоретична та прикладна проблема. / О.Л. Музика // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України «Актуальні проблеми психології» у 12 томах / За ред. В.О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 8. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 177-188
- 32.Найдьонов Б. Методика виразного читання. / Б.Найдьонов, Л. Коренюк // М. : Просвещение, 2007. – 176 с.
- 33.Осницкий А.К. Психологические механизмы самостоятельности / А.К. Осницкий. – М. : Знание, 2010. – 232 с.
- 34.Парфілова С.Л. Психолого-педагогічні підходи до проблеми навчальної мотивації молодших школярів / С.Л. Парфілова, О.С. Лисенко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 9. – С. 154-161.
- 35.Парфілова С.Л. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови та літературного читання / С.Л. Парфілова,

- І. Литвиненко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2019. – № 9. – С. 98-108.
36. Підлужна Г.В. Позакласне читання молодших школярів: проблеми, пошуки, знахідки / Г.В. Підлужна // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 22-23.
37. Платонов К.К. Занимательная психология / К. К.Платонов. – М. : Наука, 2011. – 304 с.
38. Пруняк В.В. Розвиток творчих літературних здібностей учнів 3 класу: [методичний посібник] / В.В. Пруняк, О.А. Морозевич. – Кривий Ріг : КДПУ, 2015. – 70 с.
39. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі: методичний посібник / О.Л. Музика, Д.К. Корольов, Р.О. Семенова та ін. ; за ред. О.Л. Музики. – Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ і м. І. Франка, 2015. – 146 с.
40. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2007. – 720 с.
41. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. – 2015. – С. 3-15.
42. Савченко О.Я. Літературне читання. Українська мова 3 клас: підруч. для загально-освіт. навч. закл. / О.Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2014. – 192 с.
43. Савченко О.Я. Я люблю читати : нав. посібн. з літературного читання для учнів 3 кл. / О.Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2014. – С. 160.
44. Сафіна Н.П. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання / Н.П. Сафіна // Таврійський вісник освіти. – 2017. – № 1. – С. 227-231.
45. Светловская Н.Н. Детская литература в современной начальной школе / Н.Н. Светловская. – М. : Изд-во ЮРАИТ, 2018. – 193 с.

46. Слободчиков В.И. Генезис рефлексивного сознания в младшем школьном возрасте / В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман // Вопросы психологии. – 1990. – №3. – С. 25-36.
47. Сухомлинський В.О. Основні представлення / В.О. Сухомлинський // Перше вересня. – 2000. – С. 6-9.
48. Творчі завдання як засіб естетичного розвитку учнів у процесі вивчення мови // Науково-методичний журнал «Вивчаємо українську мову та літературу» – ВГ «Основа». – 2013. – №29. – С. 11-13.
49. Теплов Б.М. Избранные психологические труды : В 2-х т. Т.І. / Б.М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – 328 с.
50. Ткачук Г. Читання – розгляд як системний метод формування культури читацької діяльності учня // Початкова школа. – 2009. – №9. – с.7-10.
51. Українська мова 1-4 класи. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2016. – 160 с.
52. Українська мова: підруч. для 3 кл. / М.С. Вашуленко. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 192 с.
53. Чорноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура / В. Чорноус // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 5(1). – С. 82-87.
54. Явоненко М. В. Методика підготовки школярів до літературно-творчої діяльності. / М. В. Явоненко // Початкова школа. – 2005. – № 5. – С. 15 – 18.
55. Яцента Л. Формування якостей читання як методична проблема // Початкова школа. – 2008. – №9. – С. 3-6.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А**АЛГОРИТМ «ТЕХНОЛОГІЇ ЧИТАННЯ»****Пам'ятка 1*****Як налаштовуватися на читання книжки***

Узявши в руки книжку:

- а) прочитай заголовок;
- б) прочитай прізвище автора;
- в) прочитай, де й коли видана книжка;
- г) прочитай, для якого віку читачів призначена книжка;
- г) прочитай анотацію, зміст, передмову (якщо вони є);
- д) розглянь ілюстрації, подивися, хто художник;
- є) поміркуй, про що і про кого може йтися в книжці.

Пам'ятка 2***Заповіді читача для самостійної роботи з книжкою***

1. Подумай, чи знаєш ти інші твори цього автора?
2. Прочитай передмову, розглянь ілюстрації та виріши, про який час оповість книга, про що вона?
3. Опановуй «товсту» книгу частинами.
4. Читаючи, звертай увагу, де і з ким відбуваються описані події. Спробуй уявити собі і конкретну ситуацію, і героїв.
5. Виділяй усе незрозуміле, формулой запитання і намагайся знайти на них відповідь самостійно, звертаючись до ілюстрацій або довідників.
6. Закриваючи книжку, ще раз подумай над усім змістом, віднови в пам'яті головні події сюжету, образи персонажів і спробуй визначити, чим сподобалася тобі книжка, а чим ні.

Пам'ятка 3***Учися правильно читати***

1. Стеж за словами в рядку, не переставляй їх.
2. Намагайся зрозуміти те, про що читаєш.
3. Під час читання будь уважним до кожного слова.

4. Старайся при читанні подумки не шепотіти й не ворухити губами.

Пам'ятка 4

Учися читати виразно

1. Пам'ятай: не можна прочитати виразно, якщо не розумієш змісту.
2. Спробуй уявити собі те, про що читаєш.
3. Визнач своє та авторське ставлення до подій, персонажів, спробуй під час читання передати його інтонацією, виділяй голосом важливе.
4. Визнач основне завдання читання (що ти хочеш передати).
5. Читай, чітко вимовляючи слова, дотримуйся пауз у кінці речень, між абзацами й частинами тексту.

ДОДАТОК Б

**ВПРАВИ ТА ІГРИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

1) Вправа «Відишукай у слові слава»

Дітям пропонуються одне велике слово.

Використовуючи букви з цього слова скласти нові слова

АПЕЛЬСИН : син, лин, сани, насип, напис.

АБРИКОС: коса, сир, рак, бак, соки, кора, рис, краб.

ЕЛЕКТРИКА: три, кит, крила, лак, рак, ракета.

ВЕЛОСИПЕД: село, осел, поле, оси, пил, весело.

2) Вправа «Хто придумає кінець той і буде молодець»

Жме...(нька) Жни...(ва)

Ве...(сна, рба) Го...(ра, лова, дина)

Поча...(ток) Мо...(роз, лодець, локо)

3) Вправа «Зачаровані слова»

Дітям пропонують вписати в клітинки букви в порядку запропонованих цифр.

М А С Л О
2 5 1 4 3

К А Р Е Т А
3 2 1 4 5 6

М А Р К А
3 5 1 4 2

М А Р Ш
4 3 2 1

А Т Л А С
2 5 3 4 1

Т О В А Р
3 4 2 1 5

4) Вправа «Відгадайлик»

Ми носили воду... ситі,
Та дерева не....
Воду... ситі не носити,
Саду ситом... полити.

Ходять лелеки... лузі,
Ходять лелеки... тузі.
Завтра у вирій далекий
Будуть летіти....

Гавкав у дворі Пушок,
Не на кицю -... сніжок.
Бо... холодним пухом
Впав н а носик і на....

Маринка допомагала....
Вона вимила.... Замела....
Сходила за братиком в...
І сіла виконувати....

5) Вправа «Загубилися склади»

Знайди їх, утвори слова, правильно прочитай їх.

Де..во, ..рона, ки..ми, соро.., вов.., ..ні,
зем.., ...тра, зер.., дош..., світ..фор.

6) Вправа «Здогадайся, що це»

Відгадай слово і з'єднай його з поданими буквами.

Дістанеш слово, яке мається на увазі.

1. К + комаха = знаряддя праці

К+ _____ = _____

2. П + ім'я дівчинки = великі ділянки землі, засіяні культурними
рослинами

П+ _____ = _____

3. Вед + метал = назва тварини

Вед + __ = _____

4. То + крик ворони = назва професії

То + __ = _____

5. По + риба = гірка рослина

По + _____ = _____

7) Вправа «Шифрування за допомогою картинок»

1) Виділити в назвах предметів, зображених на картинках (від трьох до шести картинок), перші звуки й скласти з цих звуків слово.

Наприклад: **к**інь, **і**грашки, **т**елефон – «кіт»; **м**орква, **а**втобус, **к**ачка – «мак»; **к**ран, **о**ко, **в**аза, **д**ерево, **р**ука, **а**втобус – «ковдра».

2) Виділити в назвах предметів останні звуки й скласти з них слово.

Наприклад: ябл**у**ко, ві**н**ок, відр**о** – «око»; хлі**б**, лам**п**а, гри**б**, огір**к**, морк**в**а – «бабка»; машин**а**, кавун**н**, книг**а**, банан**н**, бджол**а**, колос**с** – «ананас».

3) Виділити в назвах предметів другі від початку звуки. Скласти нове слово.

Наприклад: к**в**ітка, м**а**лина, ст**і**л, л**а**мпа – «вата».

8) Вправа «Слова-переверти»

Учитель пропонує дітям прочитати незвичні слова-переверти і пояснити значення їх, якщо читати зліва направо та справа наліво.

Еге, ага, біб, тут, пуп, дід, піп, око, Пилип, Алла, Аза, Ада, корок, потоп, кабак, наган, зараз, шалаш.

Учитель пропонує дітям прочитати інші слова-переверти спочатку зліва направо, пояснити, яке значення кожного з них.

Бук, сир, раб, серп, рим, луг, касир, куб, кіт.

А потім – прочитати ці слова справа наліво і порівняти, чи змінився їхній зміст, значення.

ДОДАТОК В

СИСТЕМА ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

1) Гра «Хто більше»

Хто найбільше згадає героїв казок, назви яких закінчуються буквою «а» (лисичка,...), буквою «к» (зайчик...), той переможець.

2) Гра «Хто я і з якої казки»

Люблю горішки, грибочки. (хто відгадає першим, продовжує гру, описуючи свого героя).

3) Гра «Хто більше знає?»

У грі бере участь необмежена кількість дітей. На кожен крок треба назвати одну казку. Виграє той, хто назве більше казок, жодного разу не помилившись.

4) Гра «Я з казки...»

За допомогою міміки і жестів покажи одного з героїв улюбленої казки.

5) Гра «Чарівний мішок»

Навпомацки впізнати предмет у мішку, вгадати, з якої він казки.

6) Гра «Відгадай»

Розбери «зашифроване» речення і скажи, з якої воно казки

коНіли не батре сятисясмі з біслашого.

і дід І абаб воняли стазосьміса бісо.

7) Гра «Хто більше»

Назвати казкових героїв, предмети, імена, назви казок на букву «к».

8) Гра «Відгадай казку»

Відгадай казку за опорними словами: лисичка, рибка, вовк, ополонка;

Маруся, яблунька, річечка, гуси, піч.

Продовж гру.

9) Гра «Хто правильно закінчить прислів'я?»

Книга вчить, як на світі

Наука в ліс не веде, а з лісу

Треба нахилитись, щоб з криниці води

Друга шукай, а знайдеш -

Продовж гру використовуючи свої прислів'я.

10) Гра «Хто придумаю кінець, той і буде молодець»

Один з учнів починає розповідь. Хто її закінчить, той виграє. Або один з учнів починає розповідь, а другий закінчує. Яка пара дітей склала найкраще оповідання, та і виграє.

11) Гра «Продовж розповідь»

Христинка. Я милувалася красою осіннього листочка.

Тарасик. Я милувався чарівною красою осінніх квітів. А ти?

Оксанка. Христинка милувалася красою осіннього листочка,

Тарасик милувався

(Гра продовжується).

Кожен гравець повторює сказане попередніми дітьми, додаючи щось своє.

ІГРИ В ПАРАХ

1) Гра «Я починаю, а ти закінчуєш»

«Коли закінчу школу, ... »

«Як виросту, ... ».

«Улюблене заняття - ...»

Один з учнів повідомляє ведучому своє улюблене заняття. Гравці

жестами, пантомімікою показують свою відгадку. Той, хто відгадає, стає ведучим.

2) Гра «Дитячі мрії»

Теплого літнього дня на околиці села посідали діти і почали мріяти: хто ким буде? Хочеться бути і музикантом, і полярником, і шахтарем, і моряком далекого плавання, і прикордонником, і футболістом, і пожежником. Ці дитячі мрії художник зобразив на картині. Знайди їх.

3) Гра «Слово в слові»

У кожному з цих слів «сховалося» інше. Яке? Знайди і назви його, поясни значення.

Україна, земляк, народознавство, розмова, барвінок, музикант, різьбярство, гончарство, скарбничка.

4) Гра «Подорож по містах України»

Використовуючи карту, розроби маршрут подорожі. Спочатку називай однокладові слова (міста), потім двоскладові тощо.